

8:e årg. 1905.

December.

N:o 5.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr. 50 öre



LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1906 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom uppsatser i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Därjämte skola i öfversiktlig form refereras viktigare *prejudikat* m. m. ur Sveriges administrativa praxis. *På grund af därom från åtskilliga håll framställd begäran kommer tidskriften dessutom att meddela kortare anmälningar och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.*

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Fil. Lic. S. WALLENGREN såsom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna påräkna medverkan till prejudikatafdelningen af kammarrådet d:r G. THULIN. Litteraturafdelningen kommer att redigeras af Fil. Lic. F. HJELMQVIST.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1905.

P. Fahlbeck.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

ÅTTONDE ÅRGÅNGEN

1905.



LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

LUND 1905,
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI.

Innehåll.

Uppsatser.

	Sid.
BORG, C. O., Blad ur riksbankens historia I—IV	115, 220, 282, 296
FAHLBECK, P. E., Arbetarfrågan särskildt i Sverige I—III	1, 81, 145
— —, Ett politiskt program	197
— —, Partiregering	245
HILL, S. M., Negrerna i Förenta staterna	65
KJELLÉN, R., Befolkningsfrågor i Förenta staterna	159
LAGERSTEDT, F. O., Depopulationsfrågan i Frankrike	129
LJUNGGREN, C. J. F., Några ord rörande frågan om inrättande i riket af handels- och industrikammare m. m.	53
REUTERSKIÖLD, C. A., Statens moderna förvaltningsuppgifter	250
TÖRNEBLADH, I., Om byggnad å annans grund	184
— —, Om ifrågasatta ändringar i svenska fattigvårdslagstiftningen	270
WIDELL, L., De olika arterna af förbrytelser (II)	29
— —, Tvenne statsrättsliga frågor rörande bevillningarna	171

Strödda meddelande.

Ryssland och Japan	142
Första kammaren	237
Nativiteten bland judarne i Tyskland	237
Bomullskonsumtionen i Europa	238
Sedelcirkulationen i Sverige	238
De svenska statsbanornas nettoafkastning	240

Litteratur.

BLOMBERG, H., Svensk statsrätt. H. 1. — Af S. WALLENGREN	192
HATSCHKE, J., Englisches Staatsrecht. I. — Af P. FAHLBECK	311
KJELLÉN, R., Stormakterna. I, II. — Af F. HJELMQVIST	233, 315
MORGENSTIERNE, JUST-LUND och PALME, En nordisk tullförbindelse. Tre utredningar. — Af S. WALLENGREN	76

Administrativ praxis.

	Sid.
1. Förklarande meddeladt, att en person för det då varande icke kunde åläggas att låta vaccinera sitt barn	80
2. Ansökning om antagandet af släktnamnet Bergman bifölls, då upplyst blifvit, att två sökandens bröder förut såsom släktnamn antagit detta namn	143
3. Afslag å en af person, som ej anmält utträde ur statskyrkan, gjord ansökning om befrielse för hans barn från deltagande i kristendomsundervisningen i folkskolan, mot det han själf meddelade dem sådan undervisning	143
4. Afslag å ansökning af person, som ej uppnått myndig ålder, att få söka och innehafva ordinarie folkskolläraretjänst	144
5. 1891 års förordning om antagande af släktnamn utgör ej hinder för att som dopnamn begagna släktnamn	241
6. Sker ägoutbyte mellan hemman tillhörande olika socknar, öfverflyttas utan vidare åtgärd de områden, som gått i byte, från den ena socknen till den andra	241
7. Afslag å sökt namnförändring å en del af ett hemmansnummer	243
8. Stadgandet, att dyrtidstillägg allenast må tilläggas tjänstemän och betjante, hvilkas aflöning blifvit af Konung och riksdag till siffran bestämd eller eljest utgår efter af riksdagen pröfvade grunder, har ej ansetts utgöra hinder för utbetalning af dyrtidstillägg till riks-försäkringsanstaltens tjänstemän och betjante	319
9. En person fick tillstånd antaga släktnamnet Björling, sedan bl. a. upplyst blifvit, att det burits af hans farfar och hans faders syskon äfvensom en hans broder, ehuru det bortlagts af hans fader	322

Partiregering.

Af

Professor **Pontus Fahlbeck.**

Särskildt har det alltid varit mitt ögonmärke, att regeringen bör stå utanför partierna.

Louis de Geer.

All politik är kompromiss.

Furst Bismarck.

Partiregering — så lyder omdömet om den nya regeringen bland såväl anhängare som motståndare till densamma. De förre uttala det öppet och ej utan oro för framtiden; de senare tänka och hoppas detsamma, om de också mera förstulet utsäga det eller till och med söka bemantla det genom att tvärtom nämna den en hela folkets regering — ett politiskt *pars pro toto*, som isynnerhet de folkliga partierna gärna använda. Men hvad de verkligen tänka, framgår tillfyllest af talet om det stora genombrottet, som nu kommit, och med hvilket samhället skall omformas efter det ideal, som den liberala eller rättare radikala doktrinen lär. Samtidigt antydes, att nu stundar ett alldeles nytt regeringsystem — nämligen regering af och genom ett parti. Och såsom ett första steg mot detta nya system, har det förkunnats, skola regeringens medlemmar behålla den ständiga kontakten med partiet och därför allt emellanåt, såsom det amerikanska språkbruket lyder: *go into caucus*, hålla partikonklav.

Det må tillåtas att ur såväl statsrättslig som politisk synpunkt ägna dessa farhågor å ena sidan, förhoppningar å den andra — ty annat äro de tillsvidare ej — några korta reflexioner.

Partiregering är ett ord med icke obekant klang i svenska öron, ehuru det nu är längesedan, det ordet hade en yttre mot

svarighet. Det är i år jämnt 133 år, sedan vi senast hade en partiregering. Den föll för att, som man hoppades, aldrig mer återkomma. 1809 års regeringsform var den klart medvetna förkastelsedomén öfver såväl detta system som dess konträra motsats, den enväldiga kungaregeringen. Skulle vi alltså nu ha glömt 1700-talets dyrköpta erfarenheter för att återgå till den tidens partiregering? Säkerligen önska blott få detta. Man tror och hoppas, att Englands berömda system för partiregering skall kunna införas hos oss. Men man begår härvid samma misstag som öfverallt på kontinenten, där man sökt efterapa detta system.

Englands regering är endast till namnet partiregering; i verkligheten är den landsregering, d. v. s. hela folkets regering såsom knappt någon annan. Detta beror på två omständigheter — att det engelska väljarfolket i grunden är partilöst, och vidare att det vid rodret sittande partiet icke vågar styra landet i ett partis intresse. Det engelska folket är icke deladt i fasta partier. Med undantag för en liten grupp män och familjer, som städse hålla färgen, är hvarje engelsman än liberal än konservativ. Och detta kan han vara, emedan partiväsendet icke är af social natur eller öfverhufvud hvilar på motsatta intressen. Regeringen själf åter är nationens *trustees*, som erhållit förtroendet att sköta landets affärer tillsvidare och sålänge de göra detta väl. Sålunda styres landet visserligen af och genom ett parti, men aldrig *för* ett parti. Detta är den kardinala skillnaden mellan partiregering i engelsk mening och i kontinental¹⁾.

Spörsmålet är nu: finnas dessa förutsättningar för en partiregering i Sverige? Svaret är ej tvifvelaktigt. De svenska partierna äro alldeles öfvervägande sociala partier och därigenom intressepartier. Af detta följer åter, att partiregering här med all säkerhet blefve en styrelse till förmån för ett parti, ty när har man sett, att ett intresseparti skyr att till det yttersta fullfölja sin sak? I stället för landets bästa blefve partiets bästa rättesnöret för dess styrelse. Och som aldrig vissa enskilda intressen kunna

¹⁾ En nästan ordagrant lika karakteristik af Englands partier och parlamentariska system återfinnes nu äfven hos den siste skildraren däraf, J. REDLICH, *Recht und Technik des Englischen Parlamentarismus*, Leipzig 1905, s. 156 ff.

ensidigt tillgodoses, utan att andra enskilda intressen sättas åsido, så betyder partiregering i Sverige nu som för 133 år sedan partivälde och partiförtryck.

Det var just för att förhindra detta, som våra förfäder 1809 proklamerade maktfördelningens princip såsom den enda trygga och rättfärdiga grunden för landets framtida styrelse. Äfven det nya representationsskicket skapare förstod till fullo denna princip¹⁾, om han också ej i allt insåg den väl genomtänkta tillämpning, som 1809 års män gjorde däraf. På denna för en partiregering alldeles främmande grund är vår författning byggd i stort som i smått. Louis de Geers ofvan som motto anförda ord uttrycka den rätta svenska styrelsegrundsatsen. Regeringen skall i Sverige stå öfver partierna, icke själf tillhöra något parti. Och detta icke blott därför, att författningen är så byggd, utan framför allt för att landets styrelse må utöfvas i det helas intresse, icke uti partiintresse och, man kan tillägga, för att ämbetenas besättning och den administrativa domsrätten skola utöfvas opartiskt. Regeringen är nämligen i Sverige högsta domstol i en otalig massa mål. Huru skulle man kunna lita på dess opartiskhet, om den vore partiregering? Hvarje försök att på Sverige tillämpa den engelska parlamentarismen skulle således blott skapa en ny karrikatur af denna missförstådda författning och hufvudstupa återföra oss till frihetstidens partivälde. Därför må vi akta oss för dessa främmande förebilder och i stället noga följa landslagens bud, »æt ængin utlænzskær rættir draghis in i rikit almoghanum til lagh ok ræt».

Statsrättsligt sedt talar sålunda allt emot en partiregering i Sverige. Låtom oss se, om den ur politisk synpunkt låter bättre försvara sig.

Svaret härå är delvis redan gifvet. Ett system, som vill regera till förmån för ett parti, kan svårligen undgå att kränka andra partiers lika berättigade intressen, hvaraf åter det hela lider. Och genomförandet af ett doktrinärt vänsterprogram betyder i våra

¹⁾ »En lagstiftande församling liksom hvarje mänsklig makt behöfver vid sin sida en jämlike för att icke förr eller senare urarta till ett envälde, som sätter sin egen maktfullkomlighet framför sanning och rättvisa». (Propos. n:o 61 vid Rdg. 1862/63 på tal om de båda kamrarna uti det nya representationsförslaget).

dagar ensidig partistyreelse. Därmed frångår man äfven den riktiga princip för all inre politik, som uttryckes i Bismarcks ofvan anförda ord, att politiken består i kompromiss.

Kompromiss i politiska ting har icke det bästa rykte om sig, ty kompromissen kan lätt missbrukas. Detta sker, när ett parti för bifall till en allmännyttig åtgärd fordrar enskilda fördelar, eller när en landsända förbinder sig med en annan för att genomdrifva hvar sin sak på det helas bekostnad. Det är, hvad yankees kalla *stockrolling*, hjälper du mig med min sak, så skall jag hjälpa dig med din. Bådadera slagen af kompromiss känna vi af egen erfarenhet. Jämte denna med rätta fördömliga kompromiss finnes emellertid en annan, bestående däruti, att två motsatta parter och intressen gifva något efter hvar på sitt håll och på så sätt genomföra den åsyftade reformen eller åtgärden.

Det är sistnämnda art af kompromiss, som är den inre politikens rätta kompass. Visserligen möter äfven detta slag af kompromiss motsägelse från åtskilliga håll. Ty de finnas, som mena, att all kompromiss är af ondo såsom innebärande ett affall från öfvertygelse och sanning och rätt. Men denna mening beror på en förblandning af det teoretiska begreppet sanning med det praktiska begreppet rätt. I fråga om sanningen kan aldrig någon kompromiss äga rum. I vetenskapliga ting gäller alltså obetingadt det galileiska: »hon rör sig dock». Men i fråga om samhällsinrättningar och rättsförhållandet människor emellan med deras motsatta intressen, så finnes vanligen intet dylikt antingen-eller. Den enes rätt är lika god som den andres, och rättvisan blir här icke att gifva den ene absolut rätt och den andre absolut orätt, utan att tillse, det hvar och en får sin rätt, hvilket, när intressena, som ofta händer, äro rakt motsatta, nödvändigt innebär en kompromiss mellan båda. Det är detta, som så mången »ärlig» liberal eller konservativ förbiser och därför blir doktrinär och oresonlig.

Till dessa allmänna grunder för kompromiss uti den inre politiken kommer så den svenska författningens egen natur, som bestämdt fordrar just denna politik. Vår författning hvilar på den lika maktfördelningens princip, mellan konung och riksdag liksom mellan kamrarna inbördes; och denna princip pekar direkt

på kompromissen som den rätta vägen för reformarbetet. Öfver allt, där den inre utvecklingen försiggår jämnt och utan våldsamma skakningar, är det också den, som får göra sig gällande. Så äfven i England trots den yttre formen för regeringssystemet, medan däremot uti de länder på kontinenten, som velat efterapa den engelska parlamentarismen, partiregering har blifvit en extrem och doktrinär styrelse, en regering icke blott genom ett parti, utan tillika för ett parti.

Sedan vi nu ur såväl statsrättslig som politisk synpunkt skärskådat frågan om partiregering och funnit denna lika allmänt förkastlig som särskildt för vårt land olämplig, återkomma vi till vår utgångspunkt — den nu sittande svenska regeringen och dess prognos. Är det sannolikt, att den blir, såsom partivännerna önska och motståndarne frukta, en partiregering? Jag har svårt att tro det. Visserligen är den till öfvervägande del sammansatt af utpräglade partimän. Men de personliga tyckena måste vika för uppgiften. Uppgiften att hjälpa till att styra land och rike fordrar något annat än förverkligande af ett ensidigt partiprogram; och nu som alltid skola förhållandena visa sig vara starkare än människornas tycken. Man må för öfrigt akta sig för att sammanblanda reformvänlighet med partisinne och partiväld. Reformers behöfva vi, såsom jag haft tillfälle att utveckla uti föregående häfte af denna tidskrift (*Ett politiskt program*); och såsom tingen nu ligga, synes föga antagligt, att män ur de konservativa lederna skulle rycka upp sig till ett reformarbete i större stil. Ty det är en anmärkning, som med fog kan göras mot våra konservative, att de ej med vaket öga följa utvecklingen och ej i tid vilja ombilda institutionerna efter samhällets växlande behof. Icke en partiregering alltså, men en reformregering hoppas jag, att vi fått.

Uppgiften är icke lätt, ty gamla förbindelser pocka på företräde och den nya (arbetare-) vänstern ger sig ut för att vara hela folket. Detta försvårar en opartisk syn på tingen, men ger så mycket större heder, om reformarbetet lyckas; och lyckas kan det, blott om reformerna framgå som kompromiss mellan de stridiga intressena. Ty endast då skola de i sanning lända till det helas väl.

Statens moderna förvaltningsuppgifter.

Af

Professor C. A. Reuterskiöld.

Såväl den spekulativa och den empiriska doktrinen som den praktiska statsrätten och politiken hafva under olika tider gifvit ganska olika och sins emellan skiljaktiga svar å frågan, hvad staten är, och hvilka statens uppgifter äro. Och detta är helt naturligt. Ty hvarken har statsbegreppet i alla tider varit det samma; ej heller hafva statsuppgifterna under tidernas omväxling förblifvit oförändrade. Tvärtom måste erkännas, att t. ex. antikens stat var en helt annan än medeltidens och denna en helt annan än den moderna staten. Detta beror i främsta rummet af de olika förutsättningar i det faktiska lifvet, som statsverksamheten haft under olika förhållanden, visserligen icke så, som skulle denna verksamhet varit genomgående olikartad under olika tider utan något som helst i dem alla gemensamt drag, men väl så, att det gemensamma, som dock funnits, väsentligen varit af rent formell natur. Med andra ord, söker man fixera statsbegreppet med ledning af statsuppgifterna, måste begreppet splittras och förlora sin enhetliga karaktär; stannar man åter vid en formell bestämning, så torde kunna sägas, att staten är och städse varit *det högsta själfständiga maktsamhället*, om man med »själfständig» menar, att samhället i fråga bestämt och kunnat bestämma sin vilja genom personer såsom organ, hvilka haft själfständig makt, d. v. s. icke

för sin maktutöfning varit underkastade andras vilja, äfven om de faktiskt i många fall nödgats att forma sin vilja efter andras.

Det är behovet af en samhällelig egenmakt eller en af individerna oberoende och öfver dem ställd makt, som framkallat statsorganisationen i alla dess olika former. Gifvet är därför ock, att, då detta behof icke någonsin varit ett så att säga blott abstrakt maktbehof, utan städse i sin tur berott af de faktiska lefnadsförhållandenas gestaltning och utveckling, såväl maktorganisationens form som dess innehåll ytterst bestämts af just de konkreta lefnadsförhållandena inom den krets af människor, hvilka utgjort statens lefvande underlag i egenskap af statsfolk¹⁾.

Men liksom hvarje stat kan sägas vara det högsta själfständiga maktsamhället inom en sådan grupp af samlevande och samverkande människor, så kan ock hvarje stat i ett afseende sägas vara oföränderligt lika hvarje annan stat, nämligen med hänsyn därtill, att den städse kräver en viss organisation och städse måste själf ordna och reglera sina egna organs verksamhet. Dessa organ kunna till antal, beskaffenhet och funktioner växla, men något organ med några bestämda funktioner måste i hvarje fall finnas till uttryckande af statens vilja och till utöfvande af dess verksamhet. Skiljer man mellan dessa båda funktioner, så plägar sammanfattningen af de normer, som reglera den förra, betecknas såsom statens författningsrätt och sammanfattningen af de normer, som reglera den senare, såsom statens förvaltningsrätt. Ett sådant särskiljande blir dock lätteligen missvisande, i det att å ena sidan äfven uttryckandet och formulerandet af statens vilja tydligen utgör en akt af statsverksamhet, och å den andra utöfvandet af viss statsverksamhet i enlighet med den fixerade statsviljan icke heller kan ske utan ett nytt viljeuttalande *in concreto*. Det förhåller sig ock strängt taget så, att förvaltningsrätten i denna mening icke utgör annat än en särskild gren af författningsrätten, som sålunda kommer att omfatta alla de normer, som reglera statsorganisationen och statsorganens verksamhet såsom organ, nämligen å ena sidan de högsta eller suveräna organen, å den andra de underord-

¹⁾ »Wirtschaft und Recht verhalten sich wie Inhalt und Form, wie Kern und Schale», jfr BEROLZHEIMER, Rechts- und Wirtschaftsphilosophie I: sid. VII, VIII.

nade, icke-suveräna organen, eller å ena sidan de organ, som suveränt bestämma statsviljan — i den moderna staten regering och riksdag — å den andra de organ, som i de nyssnämnda organens tjänst eller efter deras bemyndigande förverkliga den sålunda uttryckta statsviljan. Det är sammanfattningen af normerna för sistnämnda organs verksamhet, som sålunda skulle utgöra förvaltningsrätten i nyss nämnda mening. Förvaltningsrätten blir i detta fall föga mera eller annat än, såsom ej alldeles utan fog blifvit sagdt, kött och blod till statskalendern såsom benstomme. Ett dylikt förvaltningsbegrepp kan dock i våra dagar ej anses riktigt.

Det är visserligen sant, att staten städse måste gifva och låta tillse förverkligandet af bestämda normer för organverksamheten och formerna för denna, d. v. s. rätt och rättsrealisation, och att detta kan betecknas såsom en statens förvaltningsuppgift. Men lika visst är, att åtminstone för den moderna staten denna förvaltningsuppgift hvarken är den enda eller ens den viktigaste. Äfven i äldre framställningar plägar sålunda skiljas mellan förvaltning i vidsträckt och i inskränkt mening, hvarvid den förra omfattar dels förvaltning i inskränkt eller egentlig mening dels ock rättsskipning. Denna distinktion är så till vida fullt riktig, som rättsskipningen utan tvifvel bör betecknas som en statens förvaltningsuppgift, men dock väsentligen skiljer sig från den verksamhet, som i motsats härtill, om än något oegentligt, betecknats såsom förvaltning i egentlig mening. Skillnaden visar sig framför allt däri, att rättsskipningen åsyftar ett autoritativt fastställande i enlighet med den gällande rätten af redan existenta eller bestående lefnadsförhållanden, hvilka i något afseende visat sig ovissa eller tvistiga, hvaremot förvaltningen i s. k. egentlig mening åsyftar ett autoritativt skapande och reglerande i enlighet med den gällande rätten af nya lefnadsförhållanden af viss beskaffenhet.

I båda fallen föreligga normer af två slag, hvilkas förverkligande är organens uppgift. Vid rättsskipningen är detta dels de för »det enskilda lefvernet i ett väl beställt rike», såsom det heter i 1736 års kungörelse angående lagbokens af 1734 trädande i kraft, gifna normerna, dessa må sedan vara privat- eller straff- eller t. o. m. administrativrättsliga normer, dels de normer, som

reglera själfva rättsskipningsförfarandet, procedere't, och som på grund af rättsskipningens säregna ändamål, att fastställa hvad som i ett gifvet fall *är* rätt, måste strängt följas. Vid förvaltningen åter, när detta uttryck tages i ofvan nämnda inskränkta mening, utgöras normerna visserligen äfven delvis af sådana, som reglera det formella förfarandet vid verksamheten, hvilken dock här är diskretionär och därför icke bör eller ens kan lika strängt bindas i detalj vid bestämda processformer, men därjämte af sådana, som äro gifna med afseende å förhållanden, i hvilka staten själf är såsom subjekt verksam för egna ändamål. Naturligtvis är staten äfven vid rättsskipningen verksam för egna ändamål; närmast den egna rättsordningens konkreta förverkligande, men föremålet för denna verksamhet är ett förhållande, hvari ett eller flere privata rättssubjekt varit för sina intressen verksamma, hvaremot det vid förvaltningen ej blott är fråga därom, att staten handlar för egna ändamål, äfven här närmast ett konkret förverkligande af den egna förvaltningsrätten, utan ock, att staten själf är verksam i de förhållanden, som utgöra föremål för det formella förvaltningsrättsliga procedere, hvars reglering är förvaltningsrättens ena, men ej enda uppgift.

Förvaltningen blir alltefter nämnda förhållandens egen beskaffenhet af olika slag och kan med hänsyn härtill delas i särskilda förvaltningsgrenar¹⁾, såsom politiförvaltning i allmänhet, utrikesförvaltning, militärförvaltning, finansförvaltning. Gemensamt för samtliga dessa grenar är dock, att den statliga verksamheten inom dem är till så att säga för sin egen skull, eller med andra ord att denna verksamhet är nödvändig för statens eget bestånd, d. v. s. för möjligheten att öfver hufvud utveckla en statlig verksamhet genom egna organ. Ingen stat kan nämligen existera utan maktorgan för upprätthållande af inre och yttre frid eller för vård om statens eget nödvändiga ekonomiska underlag; och ingen kulturstat, tillhörande visst statssystem, kan heller undvara organ för den lika nödvändiga förbindelsen med andra stater inom statssystemet eller för den egna inre kautelariska och exekutiva rättsvården vid sidan af organen för själfva rättsskipningen.

¹⁾ Jfr BLOMBERG, Den nordiska förvaltningsrätten, sid. 171.

Ytterst är förvaltningens uppgift i alla dessa fall att skapa de för statsverksamhetens lugna fortgång nödiga förutsättningarna; organens behöriga verksamhet är här på en gång medel och mål, och det ges under sådana omständigheter intet skäl att skilja mellan normerna för de förhållanden, som utgöra denna förvaltnings föremål, och normerna för själfva förvaltningsverksamheten. Inom finansförvaltningen utgöra t. ex. föreskrifterna i k. k. 10 nov. 1882 ang. förändrade grunder för förvaltningen af kronans jordbruksdomäner lika mycket en instruktion för domänstyrelsen och lokal-förvaltningarna som en reglering af de förhållanden, hvilkas objekt är dessa domäner: organens förvaltningsverksamhet afser deras eget förhållande å statens vägnar med afseende å dess domäner. Likaså gifva inom militärförvaltningen gällande tjänstgöringsreglementen på en gång normer för krigsmaktens verksamhet såsom organ och normer för utbildande af det material, hvaraf krigsmakten bildas, och som är denna förvaltningsgrens både objekt och organ. Beträffande politiförvaltningen, är exempelvis fångvårdsanstalternas verksamhet visserligen riktad på ett förverkligande af de för frihetsstraffens exekution gällande normerna, men dessa normer kunna å andra sidan sägas vara lika väl för anstalternas egen verksamhet gifna. Då emellertid organen endast äro representanter för staten själf, kan man sålunda, med afseende å förvaltningen i nu förutsatta mening, säga, att densamma alltigenom går ut på förverkligande af normer, gifna i statens eget intresse och för dess egen verksamhet, hvaremot rättsskipningen går ut på förverkligande af normer, gifna i statsmedlemmarnes intresse och för dels deras, dels statens egen verksamhet.

* * *

Den moderna statens förvaltningsverksamhet har gått långt utom gränserna för en statsförvaltning i hittills afhandlade mening. I våra dagar nöjer sig staten ej längre med att vara en s. k. ren rättsstat, som i rättens förverkligande ser sin enda uppgift och som därför kan inskränka sin förvaltande verksamhet till organisationen af behöfliga myndigheter och till skapande af de

öfver hufvud för statens fortbestånd nödvändiga förutsättningarna. Staten har tvärtom blifvit en slags kulturrättsstat med uppgifter äfven på den andliga och materiella odlingens områden och med en förvaltning, som tillgodoser helt andra behof än blott rättslifvets eller statens egna¹⁾).

Dessa nya förvaltningsuppgifter äro ingalunda de samma i alla moderna stater, utan förete icke obetydliga olikheter i olika länder, äfven om utvecklingstendenserna i stort sedt torde öfverallt gå i samma riktning. Hvad särskildt vårt eget land angår, kan visst icke sägas, att detta står främmande för ifrågavarande utveckling eller med hänsyn till denna kan betecknas som på minsta vis efterblifvet. Tvärtom ger den svenska förvaltningen en ganska god bild af de moderna förhållandena på detta område, äfven om länder finnas med rikare utveckling.

Utvidgningen af statens förvaltningsuppgifter har försiggått på väsentligen två olika vägar. Antingen har, helt eller delvis, monopolvis eller under medgifvande af konkurrens, indragits under statens omedelbara vård och ledning verksamhetsområden, med hvilka förut förvaltningen haft intet att skaffa. Eller ock har staten tillagt sina organ en kontrollerande och rättande verksamhet öfver förhållanden, som tidigare icke varit underkastade statlig tillsyn, utan helt berott af den enskilda dispositionen och reglerats blott af den allmänna lagen eller andra allmänna normer för förhållandet enskilde emellan. Skulle utvidgningen på den senare vägen möjligen kunna anses som en naturlig utveckling af den äldre rättsstatens förvaltningsuppgifter, grundad i denna stats egen vidare utveckling, så innebär däremot utvidgningen på den förra vägen en fullständig sprängning af det gamla förvaltningsbegreppet och införandet af helt och hållet nya principer å vissa områden, delvis vid sidan af de äldre. En utsträckning af kontrollverksamheten kan ju betraktas såsom blott en uttänjning af politiförvaltningen; en utsträckning åter af de direkta förvaltningsuppgifterna måste medföra uppkomsten af nya förvaltningsgrenar, och då dessa därjämte icke längre gå ut på tillgodoseende af rena

¹⁾ Den följande framställningen anknuter i flere punkter till det bekanta arbetet af LEROY-BEAULIEU, *L'état moderne at ses fonctions*, 3:me édit. 1900.

och för statens eget bestånd nödiga statsintressen, utan snarare, i likhet med rättsskipningen, på förverkligande af normer, gifna i statsmedlemmarnas intressen i allmänhet med hänsyn till viss verksamhet, så kan denna nya förvaltning ej undgå att erhålla en annan karaktär än den gamla.

Rättsstatens politiförvaltning liksom numera politiförvaltningen i inskränkt mening omfattar fångvård, kriminalpoliti, säkerhetspoliti af olika slag samt sedlighets- och sundhetspoliti, allt till upprätthållande af den inre friden eller förebyggande af dess störande. Att staten anordnat en fångvårdsförvaltning, har sin grund i statens eget behof af en sådan, för att strafflagen skall kunna göras effektiv: när strafflagen upptagit olika frihetsstraff såsom enligt lagstiftarens, d. v. s. statens, mening lämpliga straffarter, är tydligt, att anstalter äfven måst vidtagas för möjliggörande af dylika straffs verkställande på ändamålsenligaste sätt. Likaså måste kriminalpolitien, som afser uppdagande af förbrytelser och brottslingars befordrande till straff, anses som ett statsintresse, äfven om brottet begåtts mot enskildt subjekt. På samma sätt förhåller det sig, om än mindre uppenbart, med säkerhets-, sundhets- och sedlighetspolitien, som afser förebyggande och afvärjande af direkta angrepp mot allmän ordning och allmänt lugn äfvensom af faror och osäkerhet för den allmänna friden genom bettlare, lösdrifvare, frigifna fångar, eller genom sedlighetssårande tilldragelser, utskänkning och försäljning af berusningsmedel, offentliga förlustelser o. dyl., eller genom smittosamma sjukdomar, brand, öfversvämning och andra allmänna olyckshändelser.

Till dessa uppgifter, hvilka naturligen själfva efter hand blifvit allt mer omfattande, i samma mån som samhället vidare utvecklats, har så kommit i kulturellrättsstaten ytterligare ett antal uppgifter, hvilka kunna betecknas såsom dels ekonomipolitiens, dels socialpolitien uppgifter. Båda äro uppgifter, som falla inom området för statens stora hushållning, men de göra det på olika sätt. Gemensamt för dessa båda former af politi är, att staten därigenom griper in i det enskilda lifvet och den borgerliga verksamheten till direkt befrämjande af denna, ej såsom eljes blott till undanrödande af hinder för den allmänna friden och säkerheten.

Redan i gamla tider gjordes sådana ingrepp genom ett nog-

grant reglementerande af all yrkes- och näringsverksamhet, t. ex. medels skråförfattningar, pristaxor, förbud mot landsköp o. s. v. Men grunden härtill var då väsentligen en annan än nu. Då var det å ena sidan allmänhetens, å den andra näringsidkarnes intressen, som staten ansåg sig böra skydda genom förmynderskap och begränsning af friheten. Men friheten befanns så nödvändig för den vidare utvecklingen, att förmynderskapet måste vika: näringsfrihetens grundsats segrade. Denna grundsats har sedermera drifvits till öfvermått i sin tur, och så har den moderna statens ingripande ånyo påfordrats till skydd mot den obegränsade friheten. Men frihetsbegreppet har under tiden undergått en förvandling; i stället för individens frihet till själfverksamhet gentemot staten och alla andra individer, som var den franska revolutionstidens tanke, har trädt idéen om samhällenas frihet, d. v. s. friheten för de olika sociala förbanden af individer, eller individerna »en masse», såsom samfäldt utgörande en viss massa i staten. Till skydd för denna sociala massas intressen och frihet gentemot det individuella godtycket är det, som nu statens socialpoliti utöfvas; och till skydd för de själfständiga statsekonomiska intressen, hvaraf staten såsom en mer eller mindre medvetet föttad enhet, oberoende af individerna, tänkes vara bärare, är det, som dess ekonomipoliti anordnats.

*

*

*

a

Den statliga ekonomipolitiens förvaltningsuppgifter omfatta åtgärder af två slag, nämligen dels sådana, som afse underlättande af utvecklingen i någon viss, af staten såsom önskelig ansedd riktning, t. ex. jordens styckande till egna hem, fri näringskonkurrens, rationellt fiske, inhemsk industris förkofran o. s. v., dels sådana, som afse statens finans-, ordnings- eller kontrollintressen. De sistnämnda sammanfalla dock i mycket med de allmänna politiuppgifterna och böra i öfrigt väl skiljas från statens rättsvårdande uppgifter beträffande samma förhållanden, betraktade som privaträttsliga rättsförhållanden: den speciella administrativrättens och den speciella privaträttens normer äro ingalunda identiska, och de se

nares handhavande tillhör ej förvaltningen, utan rättsskipningen. Liknande gäller med afseende å socialpolitien och dess uppgifter.

Socialpolitikens viktigaste problem är frågan om arbetsskydd, liksom sociallagstiftningens är arbetarefrågan i dess helhet, må vara att äfven andra frågor höra hit. Staten måste naturligen alltid genom sin lagstiftning och rättsskipning åtminstone subsidiärt reglera förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare liksom arbetarnes förhållanden i allmänhet. Den kan härvid inskränka sig till ett användande utan vidare af de allmänna privaträttsnormerna, men den kan ock både gifva en speciallagstiftning och anordna en ingripande administrativ verksamhet, som de enskilde icke kunna undandraga sig. Frågan blir, ifall så sker, huruvida och på hvad grund ett sådant ingripande må försvaras.

Tre olika grunder vore tänkbara. Den ena, statens allmänna politimakt, är emellertid icke tillräcklig, enär dess åberopande intet bevisar i denna fråga eller, kanske rättare, bevisar för mycket, då genom den nästan hvarje ingripande skulle kunna förklaras och försvaras. Den andra möjliga grunden vore statens uppgift att skydda de svage. Men ej heller denna är tillräcklig. Den ger visserligen anledning till statens ingripande i fråga om minderåriga, vansinniga, slösare o. s. v., och den kan ock förklara statliga åtgärder till rättelse af missförhållanden, som synbarligen berott af rättens eget innehåll, t. ex. genom resning i rättegångsmål, restitutio in integrum och andra liknande institut; men härifrån och till ett preventivt skydd för den presumtivt svagare är dock steget långt. Skall principen vara den svagares skyddande på förhand genom statliga åtgärder, blir den nödvändiga konsekvensen icke modern socialpoliti, utan upphäfvande af all privatdispositiv frihet. Onekligen saknas heller ingalunda utvecklingstendenser i denna riktning, men desto viktigare är det att i tid motverka dessa: det kan blifva för sent att stämma i ån, om man underlåtit att stämma redan i bäcken.

Hvad slutligen angår den tredje och tydligtvis riktiga förklaringsmöjligheten, är denna att söka i den moderna statens jämlikhetstanke. Privatlivet måste visserligen regleras efter frihetsprincipen, men en absolut frihet skulle leda till sin egen negation för ett flertal människor, och den modifieras därför genom jämlikhets-

principen. I det verkliga lifvet kan aldrig någon princip rent genomföras, och om försök härtill i något fall gjordes, skulle detta ofelbart leda till resultat, dem rättsmedvetandet ogillade och mot hvilka staten förr eller senare måste ingripa reagerande, därför att rättelse visade sig omöjlig utan en maktutveckling, hvartill endast staten eger förmåga.

Principiellt har staten i sin rättsordning öfverlämnat åt individerna att själfva reglera sina inbördes förhållanden, men den förutsätter härvid såsom ett själfklart villkor, att individerna också äga möjlighet att själfva fritt bestämma sig. Brister denna förutsättning i stort sedt, blir det en uppgift för staten att, vare sig genom blott lagstiftning eller äfven förvaltning, vidtaga sådana åtgärder, att den samma åter blir verklig. Frågan blir alltså, när ett dylikt bristande inträffar, eller m. a. o. när förhållandena i det moderna samhällslifvet måste anses vara sådana, att den enskildes lagliga dispositionsfrihet öfver sig och sitt sjunkit ned till en tom form eller fras utan innehåll. Att detta icke kan vara fallet blott därför, att den ena parten i ett rättsförhållande är fattigare, mindre kunnig eller beräknande, mindre viljestark än den andra, torde vara uppenbart: att i dessa fall ingripa vore liktydigt med ett statens förmynderskap öfver de enskilde, som komme i direkt strid med både det allmänna medvetandets frihetskraf och med den frihetsprincip, hvarpå den moderna staten byggt sin rätt. Hvardera parten har här bevarad möjligheten att själf vårda sitt efter måttet af sina krafter; så snart dessa äro sådana, att subjektet af rätten erkänts såsom fullmyndigt, saknas hvarje anledning för denna rätt att kontrollera deras begagnande, allenast den ställer, att ingen på *rättsstridigt* sätt begagnar sig af annans bristande förmåga.

Helt annorlunda ställer sig saken, om den ena parten äfven objektive är tvungen att foga sig efter den andra utan möjlighet att härför uppställa villkor, som han ens själf anser utjämna eller uppväga hans egna prestationer. Tvånget kan, utan att vara rättsstridigt, faktiskt vara sådant, att all frihet för den ene upphör; detta inträffar t. ex., när nöden och brödbehovvet eller med andra ord behovvet af nödvändiga existensmedel drifver den kroppsarbetande klassen att antaga arbete på hvilka villkor som helst. Att

här det fria aftalets principer icke längre räcka till för regleringen, behöfver näppeligen numera för någon påpekas: aftalsfriheten har här sjunkit ned till att vara rent och uteslutande formell, och den rättsliga makt, som lagen gifvit en hvar att förfoga öfver sin arbetskraft såsom ett rättsgodt, har de facto upphört att vara verksam.

Gifvetvis kan emellertid staten icke ingripa i hvarje särskildt fall, då en sådan händelse inträffar, enär detta vore att göra godtycket eller myndighetens diskretionära bedömande af situationen till högsta norm. Om eller när däremot ett dylikt förhållande upphör att visa sig såsom enstaka företeelse och, såsom i nyare tid skett genom industrialismen och massproduktionen, öfvergår från undantag till regel för hela samhällsklasser, då, men också först då, blir det statens uppgift att i säkerhetsintresset ingripa på ena eller andra sättet, såvida ej, såsom ock visat sig vara möjligt, en sådan klass genom självorganisation och sammanslutning till en organiserad massa förstår att kollektivt tillvarataga sina intressen. Äfven då blir det likväl ytterst statens makt, som måste anlitas, just emedan det endast på kollektiv väg är möjligt att vinna skydd, och emedan denna kollektiva makt inom rättssamhället icke kan vara annan än antingen statens egen eller en af staten erkänd social makt. Först genom statens erkännande blir en sådan makt rättslig och blir det möjligt för de privata kollektivorganisationerna att med full säkerhet ingå i förhandlingar och öfverenskommelser sins emellan. Skall därför individualaftalet effektivt kunna ersättas af ett kollektivafstal mellan arbetare och arbetsgifvare, blir en rättslig reglering häraf nödvändig, men någon ny förvaltningsuppgift uppstår ej för staten. Innan emellertid detta skett och innan utvecklingen, ännu nått den punkt, att en sådan lagstiftning kan ske, är det lika nödvändigt för staten att ingripa, och ingripandet måste då ske på annat och mera direkt sätt.

Är uppgiften för ett sådant ingripande, såsom redan antydts, återställandet af jämvikten i frihet, så är därmed ock angifvet, huru långt ingripandet rätteligen kan gå. I samma mån, som genom organisationen de förut svagare blifva de starkare, bör naturligen statens ingripande till de förras förmån upphöra. Men

redan dessförinnan kan gränsen vara uppnådd, i det att ingripandet endast bör sträckas så långt och vara af den beskaffenhet, som är oundgängligen nödvändigt för ändamålets vinnande, jämlikhetens återställande. Allt sådant, som icke genom organisationen kan vinnas, och som, om det vunnas, dock icke kunde till sitt utförande af organisationen kontrolleras utan att därigenom förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare fullständigt förrycktes, allt sådant måste lämnas åt statens omsorg och af staten utföras i den mån så finnes nödigt. Som exempel må påpekas föreskrifterna om åtgärder till undvikande af olyckshändelser vid fabriksarbete och kontrollen häröfver genom yrkesinspektionen: dylika åtgärder krävas i hela den kroppsarbetande klassens intresse, men kunna icke med säkerhet påräknas genom ingripande allenast från arbetareorganisationernas sida, utan förutsätta statlig förvaltningsverksamhet.

* * *

Den moderna staten har emellertid utsträckt sitt ingripande i det sociala lifvets arbete vida utöfver en kontrollverksamhet till utjämning af vissa samhällsklassers eljes oundvikliga beroende af andra och ställt för sig uppgifter såsom själf omedelbart intresserad i företag, de där eljes drifvas såsom privatekonomiska. Staten har med andra ord tillagt sig äfven en socialekonomisk förvaltningsverksamhet. Exempel härpå äro post-, telegraf- och telefonverksamheten, järnvägsdriften, skogshushållningen, tillverkningen af gevär, ammunition och krut, allmänna arbeten och kommunala företag såsom gasverk, spårvägar m. m. Och man kan väl säga, att äfven på områden, som ännu icke på detta sätt socialiserats, utvecklingen tenderar i samma riktning.

Öfvergången till socialekonomisk förvaltning från en blott ekonomipolitisk har skett efter hand och utan allt brådstörtande. Från den rådgifvande verksamheten t. ex. ifråga om skogsvård är steget icke så synnerligen långt till ett reglementerande och öfvervakande af skogsbruket genom särskilda föreskrifter rörande afverkning, återväxt o. dyl. äfvensom till särskilda myndigheter till öfvervakande af dessa föreskrifters åttlydande. Det är statens makt,

som här erfordras till förebyggande af allmänfaror af olika slag. Så länge frågan blott gäller t. ex. en skogssköfling här eller där i enstaka fall, ett våld mot naturen af enstaka individer, saknas all anledning till ingripande. Men när missbruket blir regel, när det territorium, som så att säga utgör statens lefvande kropp, sättes i fara genom systematiskt förödande, då ändras förhållandet, då måste det enskilda intresset vika för det allmänna, så långt detta är berättigadt, d. v. s. kan tillgodoses utan den individuella frihetens upphäfvande. Nutidens både intensivare och extensivare verksamhet på alla områden medför ett starkare behof än förr af skydd och säkerhet med hänsyn till verksamhetens följder och af maktorganisation med hänsyn till dess utöfvande. Och dessa behof hafva tillgodosetts ej oväsentligen därigenom, att staten i sin egen hand tagit åtskilligt af denna verksamhet.

Väl har staten i alla tider själf anordnat arbeten af hvarjehanda slag: den har byggt fästningar och fartyg, anlagt vägar och kanaler, men den har gjort detta för egna direkta statsändamål, icke därför att dess ingripande i det sociala arbetet varit behöfligt. Den moderna staten åter har här måst träda emellan, både när de enskildes krafter icke räckt till, och när de enskildes krafter visat sig vara alltför stora, och detta icke för sitt eget ändamål, skull utan för folkets såsom ett privat verksamt samhälle inom staten.

På olika vägar kan ett sådant ingripande ske. Antingen begagnar staten blott sin lagstiftande makt till utgifvande af rättsregler, som möjliggöra för de enskilde att med egen makt tillgodose sina behof; så har skett t. ex. genom lag innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar 27 juni 1902. Eller ock beviljar staten direkt understöd i form af statsbidrag eller statsgaranti för vissa företag, t. ex. utgifvande af skrifter eller företagande af vetenskapliga undersökningar. Eller slutligen tager staten ett företag i egen hand, vare sig direkt eller äfven indirekt genom kommuner eller andra organisationer inom staten och för den samma. Det beror dock ej blott af omständigheterna i de särskilda fallen, utan framför allt af folkens olika kynne, om och i hvilken mån ett ingripande äger rum på det ena eller det andra sättet eller måhända icke alls. I detta afseende har utvecklingen

varit olika i olika länder, men öfverhufvud måste sägas, att resultatet öfverallt pekar i samma riktning, nämligen att såväl totalpassivitet som alltför energiskt och omfattande ingripande mera skadat än gagnat. Där staten lämnat den privata företagsamheten fria händer och förhållandena i öfrigt varit gynnsamma, där har, såsom t. ex. i Förenta staterna, trustbildning och bolagsenvælde blifvit följd; där åter staten velat i detalj reglementera, såsom t. ex. flerstädes i det kontinentala Europa, där har den privata företagsamheten icke kunnat fullt utveckla sina goda sidor. I vårt eget land har utvecklingen vacklat mellan båda riktningarna, och resultatet blifvit en ganska stor osäkerhet på alla områden.

Otvifvelaktigt har sålunda bolagsväldet i Norrland medfört ett ekonomiskt uppsving, som utan friheten för de enskilde här icke kunnat intäffa, men å andra sidan har denna frihet medfört vådor, som icke heller få underskattas och för hvilkas botande åtgärder blifvit föreslagna, hvilkas genomförande skulle betänkligt rubba samhällslifvets grundval, rättssäkerheten i handel och vandel, utan att dock träffa kärnpunkten i det onda: det personliga maktansvarets skjutande i bakgrunden genom de opersonliga maktbolagen. Likaså tenderar utvecklingen å andra områden, exempelvis vattenrättens, till en stark och ofta godtycklig maktkoncentration i statens hand — allt under det ovissheten om hvad komma skall förlamar privatverksamheten.

Och går staten ända därefter, att den själf blir företagare, såsom nästan öfverallt i Europa skett, ligger den faran nära, att staten under konkurrensen bortglömmer grunden för sitt ingripande och begagnar sin öfvermakt i ett syfte, som vid privata företag vore fullt naturligt, men som icke är förenligt med statsföretaget, nämligen att befria sig från all besvärande konkurrens. I detta afseende behöfver här blott erinras om vårt telegrafverks sträfvanden att undertrycka enskilda telefonföretag och t. o. m. att med k. m:ts hjälp tvinga städer och kommuner till medgifvanden, som dessa icke frivilligt skulle göra i fråga om markupplåtelser och kabelanläggningar; skenbart är det »allmänintressets» tillgodoseende, som utgör grunden härför, men i verkligheten har telegrafverket därvid sammanblandat allmänintresset med statens företagareintresse, hvilka ingalunda äro identiska. Lik-

nande synpunkter kunde framställas beträffande postverket och tidningsprenumerationen, som, när den förmedlas af postverket, numera väsentligen fördyrats af det till synes talande skälet, att rörelsen dock måste kunna bära sina egna kostnader, ett skäl, som visserligen vore afgörande vid privatföretag, men icke är på sin plats i fråga om ett monopoliseradt statsföretag, som utesluter all konkurrens, och som kommit till eller i allt fall har sin rationella grund i ett allmänintresse och ett allmänbehof af statliga maktmedel för upprätthållande af poströrelsens säkerhet.

Någon absolut giltig regel för statens ingripande och för begränsningen häraf ges det icke. Men så mycket kan och bör städse fasthållas, att när helst en fara kan uppstå — positivt eller negativt — för säkerheten genom de enskildes företagarefrihet i fråga om arbeten, som afse allmänhetens, den stora massans, behof och intressen, då är det statens uppgift att ingripa, men ock att ingripa blott nätt och jämt så mycket, som för farans undanrödjande erfordras. Det regelmässiga synes därför böra vara, att staten, när den ingriper genom att själf blifva företagare, icke för den skull får undertrycka konkurrensen, d. v. s. skapa för sig ett monopol, om än undantagsvis en monopolisering på grund af omständigheterna kan ur säkerhetsintressets synpunkt blifva nödig, t. ex. just beträffande postverket, där staten själf iklädt sig både en inre och en mellanfolklig garanti, och där alltså ett ämbetsansvar för funktionärerna måste anses i allmänhetens eget intresse oundgängligt. Det är relativiteten i intressen, som här såsom eljes måste blifva afgörande, och den ordning väljas, hvilken med de minsta uppoffringarna leder bäst till målet. Monopoliseringen i statens hand gör i regel icke detta, allra minst i de fall, då staten ingripit till skydd för allmänintresset af billigare pris. Faran vid statens socialekonomiska förvaltning af egna företag ligger däri, att de förvaltande organen under verksamhetens fortgång kunna komma att betrakta denna såsom själfändamål och därigenom drifva staten till maktmissbruk i förhållande till enskilda och till andre företagare på samma område.

Detta är ock desto lättare, som i våra dagar en kommunistisk och socialistisk åskådning mer och mer begynt göra sig gällande, för hvilken en dylik utveckling ter sig rent af såsom önskvärd.

Fasthåller man icke hvad ofvan sagts, så ges heller ingen annan gräns för den moderna »statssocialismen» än det rena godtycket. Skillnaden mellan denna »statssocialism» och den socialistiska uppfattningen ligger dock väsentligen däri, att statsändamålet för den förra framstår som allmän säkerhet i de enskildes handel ochandel, d. v. s. såsom en rättsprincip, hvaremot socialismens statsändamål utmynnar i ett statens förmynderskap för de enskilde och de enskildes uppgående i staten, d. v. s. i en nyttighetsprincip. För »statssocialismen» är därför statens socialekonomiska förvaltning aldrig själfändamål, utan blott ett medel i rättens tjänst.

* *

*

Statens moderna förvaltningsuppgifter äro dock ej härmed uttömda. Äfven en individualvård kan sägas åligga den samma, om man med individualvårdsintressen afser de intressen, som de enskilde individerna hafva beträffande statlig vårdnad om deras andliga och kroppsliga krafter utbildning och nödiga underhåll. Religions- och undervisningsväsen, fattigvård och sjukvård blifva här föremål för statlig förvaltning.

Väl är det sant, att i fråga om människornas inre lif står staten maktlös och saknar staten öfver hufvud grund för ett ingripande, eftersom dess verksamhet uteslutande afser människornas yttre samlif. Men å andra sidan är detta inre lif alldeles icke något af det sociala lifvet i staten fullständigt oberoende, utan står tvärtom därmed i närmaste samband, i det att kulturmänniskans äfven individuella utveckling är möjlig allenast inom kultursamhället. Detta innebär för staten en uppgift att, i den mån så erfordras, d. v. s. makt behöfves, skapa förutsättningarna också för de enskildes själfutveckling såsom individer och personligheter. Friheten är ett essentielle för en sådan själfutveckling, men staten både kan och bör leda människorna till denna för dem nödiga frihet. Människorna äga icke utan vidare möjlighet att begagna friheten; både hvad det lekamliga och det andliga lifvet angår, ges det i hvarje människas lif åtminstone en period, då hon ostridigt icke kan lämnas åt sig själf, utan måste af andra omhändertagas, nämligen såsom ännu icke kommen till vanlig

myndighetsålder. Gifvetvis tillhör människan på detta stadium hufvudsakligen ett annat samhälle än staten, familjen, men då äfven detta är ett samhälle i och under staten, och då dessutom ingalunda hvarje människa kan påräkna familjens vårdnad, blir det i sista hand en statens uppgift att med sin makt tråda hjälpande emellan, såväl beträffande kroppens underhåll genom fattigvård och sjukvård, som beträffande uppfostran genom undervisning och religion. Men därjämte har staten, såsom ensam därtill skicklig, att äfven för de till myndig ålder komna människornas del draga försorg om skapandet af de medel, utan hvilka människorna icke kunna fortgå i egen utveckling: det måste visserligen bero af människan själf, huruvida och på hvad sätt hon däraf vill begagna sig, men tillfälle till fortsatt bildningsförvärf och fortsatt arbete för lifsuppehälles vinnande måste dock i sista hand staten bereda.

Man kan tvista i många punkter om utsträckningen af denna statens vårdnadsuppgift, och alldeles särskildt gäller detta om den kanske ömtåligaste delen af uppgiften, religionsundervisningen. Men lika visst, som det är, att religionen, när man därmed förstår sökandet efter sambandet med evigheten, är ett lifsbehof för den normala människan, lika visst är det, att staten icke utan skada skulle kunna alldeles lämna detta behof ur räkningen, såvida den ej lämnar andra samhällen, kyrkorna, full verksamhetsfrihet — något som väl i princip vore möjligt, men i praktiken dock ej låter sig genomföra, i det att städse en viss kontroll från statens sida ur ren säkerhetssynpunkt blir oundviklig, därest sammanstötningar skola kunna undvikas. Det blir därför heller icke något våld mot människornas frihet, om staten fordrar, att en hvar af dess unga medborgare erhåller någon religiös och ej blott religions-historisk uppfostran; tvärtom innebär detta kraf förhindrandet af tvång från fullmyndiga andra individers sida mot de unge, som möjligen för sin uppfostran närmast af dem bero, och som i följd häraf ej skulle kunna gå ut i lifvet utan all kunskap i religiösa ting. Den uppfostran till frihet, som staten vill och bör gifva sina medlemmar, nödvändiggör därför stundom ej blott ett uppfostringstvång för den omyndige, utan ock ett tvång mot föräldrar eller målsmän, när därigenom dessas önsknings rörande

myndlingens profana eller religiösa uppfostran lämnas obeaktade. Att detta tvång dock ej är i minsta måtto ett samvetstvång mot individen, hvilken ju här är omyndig, d. v. s. ännu ej i stånd att bruka eller själf utöfva friheten, torde vara själfklart.

Hvad åter annan undervisning angår, ligger det i sakens natur, att denna har eller kan hafva två syften, nämligen dels utbildningen af dugliga organ för statens tjänst, dels individernas utbildning i allmänhet. Betänker man emellertid, att hvarje individ i sin mån är ett organ för samhället och dess föreställningslif¹⁾, så visar sig äfven detta senare syfte såsom på det närmaste förenadt med det förra: häri ligger ock grunden till det undervisningstvång, som staten utöfvar, och den särskilda förvaltningsverksamhet, som staten i fråga om undervisningen anordnat.

Det är dock icke blott vården om individernas andliga utbildning, som är ett statsintresse, utan såsom sådant måste ock betraktas vårdsnaden om deras fysiska bestånd. Staten såsom levande organism hvilar på statsfolket, och detta består väl närmast af en mängd olika, i hvarandra inväfda förband af människor, men ytterst af individerna själfva såsom inbördes förenade. Ju mera inveckladt och sammansatt det moderna samhällslifvet är, desto mindre tillfälle blir det för människorna att helt uppgå i något visst mindre förband och där erhålla den vårdnad vid sjukdom och fattigdom, som kan behöfvas, och desto oftare och allmänare blir individen i stället hänvisad till staten, när hans egna krafter icke räcka till. Staten är här det enda förband, som äger nödig makt att framtvunga hjälp och försörjning, äfven om den icke själf omedelbart ger sådan.

Såväl i fråga om undervisning och uppfostran, som i fråga om sjukvård och fattigvård är det nämligen det naturligaste, d. v. s. med det faktiska lifvets normala förhållanden mest öfverensstämmande, att staten på andra samhällen såsom sina organ öfverlåter vårdnadsuppgiften, i det att vårdsnaden förutsätter ett närmare personligt förhållande än som med en omedelbar statsförvaltning är förenligt. Lika väl alltså som kommuner och korporationer erhålla själfstyrelse beträffande ordningsförhållanden m. m.,

¹⁾ Se härom min uppsats om »Öfverheten och lagen» i *Kyrklig Tidsskrift* 1905 sid. 452.

eller med andra ord själfva blifva organ för den statliga verksamhet, som skall riktas på dessa angelägenheter, hvilka äro inom dem så att säga lokaliserade, och lika väl som denna själfstyrelse för dem är en skyldighet och en form för deras deltagande i statsverksamheten, lika väl gäller detta om undervisning, fattigvård och sjukvård, som ingalunda upphöra att vara statsuppgifter, därför att deras utförande sker genom andra förband än staten själf.

Ytterst ställer det sig ock i detta afseende så, att vårdnadsuppgifterna bäst lösas just genom själfstyrelse för de faktiska förband, som för deras skull särskildt kunna bildas. Staten har här, såsom alltid, genom sina omedelbara organ endast att vaka öfversättet för denna själfstyrelses utöfning och att vid behof träda emellan för tillgodoseende af sina egna och deras intressen, hvilka måhända eljes skulle undertryckas. Den direkta statsförvaltningen får lika litet här som i andra dylika fall blifva själfändamål eller riktas på annat än möjliggörandet af individernas egen utveckling genom själfverksamhet.

* * *

Det är icke blott till lägre samhällen och associationer inom sig själf, som staten på ofvan antydt sätt stundom delegerar sin makt och sina uppgifter. Äfven till sammanslutningar utom staten, eller kanske rättare till sammanslutningar af stater sker i nutiden en sådan delegation. På ett flertal olika områden har den mellanfolkliga samfärdseln framkallat behof af gemensam förvaltning, och detta behof har föranledt upprättandet af internationella byråer och kommissioner, hvilka verka såsom organ för de stater, som för sådant ändamål inbördes associerat sig.

Det skulle föra för långt att här gå närmare in på detta kapitel. Endast såsom exempel må erinras om Donaukommissionen, sanitetsrådet i Konstantinopel, internationella mått- och viktbyrån i Paris, internationella telegrafbyrån, postbyrån etc. i Bern. Samtliga dessa institutioner utgöra gemensamma organ för särskilda förvaltningsuppgifter, hvilka icke kunna af hvarje stat för sig lösas, i det att de omfatta förhållanden, de där icke äro inom någon enskild stat lokaliserade, utan angå flere eller alla samfäldt.

Och tydligt är, att hela den nu varande rätts- och kulturutvecklingen mer och mer går i riktning mot utvidgande af denna förvaltningsgemenskap.

Så länge emellertid dessa mellanfolklige förvaltningsorgan endast hafva staternas och icke något enhetligt, staterna öfverordnad samhälls makt bakom sig, kan dock ingen betydligare utvidgning af deras befogenheter äga rum. Och ännu har det europeiska statssystemet säkerligen ett godt stycke väg kvar till den punkt, där statssystemet, såsom en sammanfattning af själfständiga, men i nödvändig och varaktig inbördes samverkan stående stater, förvandlas till själf ett organiseradt högre samhälle med egen makt.

Om ifrågasatta ändringar i svenska fattigvårdslagstiftningen.

Af

f. d. Landskamreraren I. Törneblad.

I detta afseende föreligga för närvarande två riksdagsskrivelser, den ena af den 12 maj 1899 och den andra af den 12 maj 1905.

I den förra har riksdagen, — med åberopande af ett högsta domstolens utslag af den 20 september 1883, hvarigenom fastslagits, att fattigvård, som utgifvits till minderåriga, är att betrakta såsom frivillig (ej obligatorisk), äfven om den försörjningspliktige faktiskt är urståndsatt att fullgöra denna sin skyldighet, såvida ej oförmågan beror på någon af de i § 1 i fattigvårdsförordningen den 9 Juni 1871 särskildt angifna omständigheter, — anført, att ett sådant förhållande enligt riksdagens åsigt ej kunde anses vara med fattigvårdsförordningens anda öfverensstämmande och att riksdagen sålunda hölle före, att rätten till obligatorisk fattigvård borde utvidgas att omfatta jämväl de fall, då man eller kvinna väl hade förmåga att förvärfva hvad till hans eller hennes eget lifs uppehållande oundgängligen kräfdes, men uppenbarligen saknade krafter att förvärfva hvad som oundgängligen erfordrades för deras uppehälle, för hvilka han eller hon vore försörjningspliktig, och vidare framhållit behovet af skärpta lagstiftningsåtgärder emot sådana familjeförsörjare, som af lättja eller liknöjdhet försummade sin försörjningsplikt, enär svårigheter och i många

fall omöjlighet förefunnes att med nu gällande bestämmelser förmå ifrågavarande personer att fylla sin försörjningsplikt eller att å dem tillämpa gällande ansvarsbestämmelser, dels till följd af lättheten för dylika försumlige familjeförsörjare att hålla sig undan, dels ock genom den omständliga procedur, som, därest personens ifråga vistelseort vore känd, kräfdes för hans ställande under fattigvårdsstyrelsens husbondevälde eller för hans dömande till tvångsarbete efter af fattigvårdsstyrelsen gjord anmälan, till afhjälpan af hvilka missförhållanden föresloges en förenkling af proceduren i nära öfverensstämmelse med den i 2 och 3 §§ af lagen den 12 juni 1885 stadgade behandling af lösdrifvare.

På grund häraf har riksdagen anhållit, att kungl. maj:t måtte täckas låta utarbета och för riksdagen framlägga förslag *dels* till sådan ändring i eller förklaring af 1 § i fattigvårdsförordningen, att rätten till fattigvård enligt nämnda § utsträcktes till de fall, då man eller kvinna väl hade förmåga att förvärfva hvad till hans eller hennes eget lufs uppehållande oundgängligen kräfdes, men uppenbarligen saknade krafter att förvärfva hvad som erfordrades för deras uppehälle, för hvilka han eller hon vore försörjningspliktig, *dels* ock till skärpta och mera effektiva bestämmelser emot familjeförsörjare, hvilka af lättja eller liknöjdhet försummade sin försörjningsplikt.

Denna skrifvelse har hittills ej föranledt någon ändring i gällande fattigvårdsförordning.

Det var först genom 1871 års fattigvårdsförordning, som skillnad gjordes emellan obligatorisk (sådan fattigvård, därför ersättning af annan kommun kan i tvist om hemortsrätt utkrävas) och annan fattigvård, och därmed gjorde sig, åtminstone i fråga om den obligatoriska fattigvården, en mindre human och billig tillämpning af fattigvårdsförordningen gällande. Fattigvårdstvister, som ditills i högsta instans afgjorts af kongl. maj:t i statsrådet, afgjordes enligt denna förordning af kungl. maj:t i högsta domstolen, till dess 1894 den förändring vidtogs, att kammarrätten blef sista instans i fattigvårdsmål. Med fattigvårdsmålen sprofvande i högsta domstolen inträdde ock en strängare formell lagtillämpning i dessa mål.

En reaktionär stämning emot en stundom väl liberal tolk-

ning af fattigvårdsstadgan och den af de svåra nödåren 1867, 1868 och 1869 ökade fattigvårdstungan föranledde den i 1871 års fattigvårdsförordning införda starka begränsningen af obligatoriskt fattigunderstöds beviljande.

Till de strängare fordringarna för erhållande af fattigvård och fattigvårdsmålens förflyttning sedermera i sista instans till högsta domstolen bidrog mycket ett mycket känt prejudikat i fattigvårdstvist, däri konungens befallningshafvande i Malmöhus län, sedan förre ladufogden Jöns Jönsson sökt, att fattigvårdsstyrelsen Malmö måtte åläggas att till Jönsson och hans hustru till hushyra, bränsle och lifsuppehälle utgifva ett understöd af 50 öre om dagen, den 31 december 1867 meddelat utslag och däri väl ansett Jönssons behof af fattigunderstöd vara styrkt, men på anförda skäl funnit sig ej kunna bifalla Jönssons yrkande eller tillägga honom och hans hustru annat understöd, än hvad fattigvårdsstyrelsen medgifvit genom rättighet för Jönsson och hans hustru att varda å stadens fattighus intagna, hvilken rättighet, däraf makarne ej velat sig begagna, fortfarande stode dem öppen, men kammarrätten på anförda besvär genom utslag den 17 februari 1868 med ändring af konungens befallningshafvandes utslag på anförda skäl ålagt fattigvårdsstyrelsen att, räknadt från den dag ansökningen till konungens befallningshafvande ingifvits, bemålde makar tilldela understöd, motsvarande den kostnad, stadens fattigvård finge vidkännas för två personers kost å fattighuset, så länge det uppgifna och vitsordade behofvet för bemålde makar fortfore; och i detta utslag gjorde kungl. maj:t genom resolution den 15 december 1868 i statsrådet ej ändring.

Såsom här af synes, har administrativ myndighet gjort ändring i fattigvårdsstyrelses beslut ifråga om beskaffenheten af det understöd, som en fattigvårdsstyrelse tilldelat understödsbehöfvande.

I 1853 års fattigvårdsförordning fanns ock rätt att öfver fattigvårdsstyrelses åtgärd och beslut i fattigvårdsmål anföra besvär hos konungens befallningshafvande. Denna besvärsrätt är emellertid, såvidt fråga är om fattigunderstöd, i enlighet med riksdagens begäran borttagen och nu gällande fattigvårdsförordning innehåller i stället den bestämmelse, att om någon är missnöjd med fattigvårdsstyrelses beslut, hvarigenom sökt fattigvård blifvit helt

och hållet eller till någon del vägrad, äger han hos fattigvårdsstyrelsens ordförande begära, att beslutet underställes fattigvårds-samhällets pröfning. Sker sådan underställning, så äger emellertid den understödssökande ej att öfver kommunens, det vill säga kommunalstämmas, kommunalfullmäktiges, stadsfullmäktiges, eller allmän rådstugas, beslut i ämnet anföra besvär i annat fall, än att klaganden tilltror sig kunna visa att beslutet ej i laga ordning tillkommit.

Denna ändring är af stor principiell betydelse. Om än, såsom det anförda målet synes visa, administrativ myndighet missbrukat sin makt till gynnande af obehöriga anspråk från de fattiges sida, så har genom den gällande bestämmelsen fattigvårds-samhället blifvit enväldigt bestämmande i fråga, huruvida och till hvad omfattning fattigunderstöd skall lämnas. Det torde ock förekomma, att fattigvårdsstyrelserna undertrycka de fattiges tillfälle att klaga öfver vägradt understöd eller beskaffenheten af den lämnade hjälpen genom att undandraga den hjälpbehöfvande ärendets hänskjutande till kommunens afgörande. Kommunerna hafva genom de nu gällande bestämmelsernas införande blifvit undandragna all kontroll af utom kommunen stående och de hafva mångenstädes begagnat sig af denna rätt på ett egenmäktigt sätt, så att de fattige blifvit illa behandlade.

Riksdagen, på hvars begäran och förslag i skrifvelse den 13 maj 1869 1871 års fattigvårdsförordning tillkom, har, såsom af dess ofvan anförda skrifvelse i ämnet synes, insett det obilliga och hårda förfarande, hvartill 1 § i 1871 års fattigvårdsförordning kan föranleda. Olägenheterna däraf skulle dock i betydlig mån minskas, om den tolkning af nämnda §, som BIRGER EKEBERG vill göra gällande i en, i Ekonomisk Tidskrift, häft. 8, år 1905 intagen uppsats med titel »Några punkter ur vår fattigvårdsrättsliga praxis», vunne hemul.

Hvad åter angår riksdagens begäran om mera verksamma åtgärder emot försumlige familjeförsörjare, så innehåller nu gällande fattigvårdsförordning i detta afseende den bestämmelse, att om någon genom lättja eller liknöjdhet ådrager sina minderåriga barn eller sin hustru sådan nöd, att obligatorisk fattigvård måst lämnas någon af dem, så skall han, äfven om fattigvården är blott

tillfällig, stå under fattigvårdsstyrelsens husbondevälde, till dess den kostnad, fattigvårdssamhället tillskyndats, blifvit godtgjord; att, om arbetsför person, som står under fattigvårdsstyrelsens husbondevälde och ej är minderårig, vägrar att fullgöra arbete, som honom föresättes, eller eljest visar tredska, själfsväld, oordentlighet eller sturskhet och ej rättar sig efter styrelsens varning, styrelsen må göra anmälan hos konungens befallningshafvande samt att, om sådan anmälan blifvit gjord, konungens befallningshafvande må, efter förhör inför konungens befallningshafvande eller efter dess förordnande vid domstol, ådöma tvångsarbete, — eller, då mildrande omständigheter förekomma, låta vid varning bero. Riksdagen önskar emellertid ett mindre omständligt förfarande och ifrågasätter, om ej bestämmelserna i lagen angående lösdrifvares behandling äfven i detta fall skulle kunna tillämpas. I nämnda lag stadgas, att, då någon beträdes med lösdrifveri, han må anhållas och inställas till förhör inför kronofogde, länsman eller i stad stadsfiskal, som kan meddela lösdrifvaren varning. Beträdes sålunda varnad lösdrifvare ånyo med lösdrifveri inom två år efter varningens meddelande, så må han häktas och insändas till konungens befallningshafvande, som äger ådöma honom tvångsarbete till högst ett år. Som häraf synes, är skillnaden i det processuella förfarandet ej stor, i bägge fallen först varning och vid fortsatt lösdrifveri eller tredska anmälan hos konungens befallningshafvande eller personens häktning och insändande till konungens befallningshafvande, som i bägge fallen kan antingen meddela förnyad varning eller ådöma tvångsarbete, i förra fallet högst sex månader och i det senare högst ett år.

Riksdagens önskemål är i detta afseende väl berättigadt, men om någon betydligare lättnad skulle vinnas på det ifrågavarande sättet, synes emellertid ovisst.

I den senare skrifvelsen af 1905 har riksdagen anført, att den ansåge den i 1871 års fattigvårdsförordning upptagna grundsats, att en hvar borde enligt regel i afseende å fattigvård höra till den kommun, dit han i allmänhet i borgerligt afseende hörde, ej vidare böra upprätthållas; att ifrån denna regel väl funnes undantag, men genom dessa undvekes ej de menliga verkningarna såsom till exempel om en person, som mantalsskrifvits i en kom-

mun, kort därefter utflyttade och tillbragte större delen af det år, för hvilket han mantalsskrifvits, i annan kommun, så hade han likväl kvar hemortsrätten, till dess han förvärfvade ny sådan; att förhållandet i andra länder vore annat, sålunda att i Norge fördrades två års stadig hemvist för förvärfvande af hemortsrätt och likaledes i Tyskland; att hemortsrätt i Norge jämväl förlorades genom vistelse tio år utom hemorten; att i Danmark hemortsrätt i en kommun vunnas först efter fem år; att i afseende å hemortsrätt nya spörsmål ock framkomme, såsom om den ställning, som borde tillkomma genom obotlig sjukdom till arbete oförmögen person, hvilkens vård utom anstalt bekostades af annan; att vidare frågan om hemortsrätten för minderåriga, hvilkas moder åtnjutit fattigunderstöd, men sedermera gift sig med annan än barnens fader, icke vore i författningen bestämd; att det ock borde undersökas, huruvida ej bestämmelse borde meddelas till förekommande däraf, att kommunernas målsmän kunde i egennyttigt syfte inverka i afseende å hemortsrätten; att grunderna för hemortsrätten borde bestämmas, såsom omsorgen om en rättvis fördelning af omvården anbefaller och så, att tvisterna inskränktes; att fattigvårdsstyrelserna emellertid ofta försummat att inhämta nödiga upplysningar af understödstagare, hvilka sedermera dött eller afvikit; att styrelserna därför borde tillhållas att bättre fullgöra sådant; att fattigvårdstungan i åtskilliga orter kunde antagas vara olidligt tryckande; att statens nuvarande skyldighet i afseende å frånvarande personer, sådan den nu är stadgad i kungl. förordningen den 13 juli 1887, eller att staten i vissa fall lämnar ersättning åt kommun för person, som varit frånvarande därifrån mera än fem år, men sedermera ej förvärfvat annan försörjningsort, borde utsträckas att vara ovillkorlig; att staten syntes böra genom sin hospitalsverksamhet underlätta för kommunerna vården af abnorma personer, så att staten ersatte kommunerna för vård och underhåll af sinnesslöa och fallandesjuka personer; att fattigvårdsmyndigheterna borde vara underkastade nödig kontroll, enär sådan hittills visat sig ej vara tillräcklig, samt att fattiges utackordering å auktion vore ett missbruk, som ej borde vidare tillåtas.

Under åberopande af hvad sålunda anförts har riksdagen anhållit, att kungl. maj:t måtte täckas låta utarbета och för riksdä-

gen framlägga förslag *dels* till ändrade bestämmelser beträffande hemortsrätt i fråga om fattigvård och rörande förhållanden, som därmed äga sammanhang, hvilka bestämmelser borde upptaga strängare villkor för hemortsuppkomst än de nu i ämnet gällande och vara ägnade att, såvidt ske kunde, inskränka och förenkla tvisterna emellan kommunerna om ersättning för lämnad fattigvård, och *dels* föreskrifter i syfte *att* den enligt 31 § 2 mom. i fattigvårdsförordningen upptagna grundsats, enligt hvilken fattigvårdssamhälle kunde påräkna ersättning af statsmedel för viss fattigvårdskostnad, måtte utsträckas att gälla obetingadt i fråga om fattigvårdskostnad, som fattigvårdssamhälle måst vidkännas för den eller de, samhället i fattigvårdshänseende tillhörande personer, hvilka, enligt hvad i åberopade lagrum sägs, varit borta från samhället viss tid; *att* fattigvårdssamhället berättigades till godtgörande af staten för kostnader i anledning af fattigvård åt sinnesslöa personer och fallandesjuka och med dylika personer jämförliga; att öfvervakandet däraf, att fattigvården utöfvades i enlighet med gällande bestämmelser, blefve skärpt och förbättradt, dock utan anlitan af för detta ändamål särskildt tillsatte tjänstemän samt *att*, då fattigvårdsstyrelse ville till enskild person uttinga hjälpbehöfvande, auktion ej måtte anställas för erhållande af anbud.

Såsom af denna skrifvelse synes, har riksdagen däri framställt ej mindre än fem önskningsmål. *Det första* är försvårande af förvärfvande af hemortsrätt genom utsträckande af den tid, hvarunder sådan efter inflyttning i en kommun kan förvärfvas, såsom i skrifvelsen antydes exempelvis genom bestämmande af en tidrymd af två år för förvärfvandet, och *det andra* är inskränkning och förenkling af fattigvårdstvisterna kommunerna emellan. Bägge dessa önskningsmål stå emellertid ej att vinna genom förändrad lagstiftning i ämnet, ty det ena målet motverkar det andra. Erfarenheten visar, att ju längre tid, som erfordras för vinnande af hemortsrätt, ju flera fattigvårdstvister och detta är helt naturligt, ty ju längre tid hemortsrättens förvärfvande erfordrar, ju flera understödstagare kunna återkastas på de kommuner, därifrån inflyttning skett. Och hvad förenklingen af tvisterna angår, så ju längre tid åtgått från inflyttningen, till dess understöd, som skall återsökas, lämnats, ju omständligare utredning erfordras i rätte-

gången. Detta borde riksdagen ock hafva insett. Minskning af fattigvårdstvisternas antal skulle bäst befordras genom sammanlagning af flera smärre fattigvårdssamhällen till större sådana. Att hvarje landstings område blefve ett fattigvårdssamhälle skulle i detta fall vara det mest verksamma, men ett sådant ordnande af fattigvården torde dock möta för stora svårigheter i öfrigt. Huruvida nu, oberoende af denna sistberörda fråga, en förlängning af tiden för förvärfvande af hemortsrätt verkligen vore ändamålsenlig är en annan fråga och fordrar en redogörelse för gången af lagstiftningen i ämnet, som vi skola försöka att lämna.

I 1847 års förordning om fattigvården, som var den första fullständiga författning i ämnet, stadgas i § 1, angående försörjningsskyldigheten af fattiga, att hvarje socken å landet och hvarje stad skall lämna nödtorftig fattigvård och försörjning åt sådana dess medlemmar, som i anseende till bristande arbetsförmåga samt i saknad af andra medel och lofliga utvägar till sitt uppehälle icke kunna sig själfva försörja, dock med rätt för flera socknar å landet, tillhörande samma pastorat, att förena sig om gemensam fattigvård.

I afseende å försörjningsorten stadgas såsom regel, att en hvar skall i fråga om fattigförsörjning anses tillhöra det fattigvårdssamhälle, där han efter fyllda 15 år sist under tre på hvarandra följande år stadigt vistats, utan att hafva åtnjutit fattigunderstöd, som af annat fattigvårdssamhälle eller kronan ersattes.

Detta stadgande om hemortsrätten föranledde otaliga tvister emellan kommunerna, i anseende till svårigheten att utreda, hvar personen i fråga hade sin rätta försörjningsort, och gaf kommunerna ett ofta begagnadt medel att undgå en äldre eller mindre arbetsför persons försörjning genom att hindra honom att i tre fulla år få vara i kommunen bosatt, bland annat genom att husbönder ej behöllo sådana personer i tjänst öfver två år. Bestämmelsen blef ock. därför ej långvarig.

Den 13 juli 1853 utkom en ny fattigvårdsförordning, som i sin § 1 bibehöll bestämmelserna i 1847 års författnings 1:sta § om fattigvårdsskyldigheten, men redan år 1855 fick § 1 ett nytt moment, så lydande: »frisk och arbetsför person vore skyldig att utan fattigvårdens betungande försörja sig själf. Föräldrar och

barn skola i mån af behof å ena samt förmågan å andra sidan bidra till hvarandras försörjning». Detta tillägg hade befunnits nödigt i anseende till den utsträckning fattigunderstödsbeviljande till arbetsföra personer med större familjer tagit.

I 1847 års författning fanns ock den bestämmelse att, då arbetsföra personer äfventyrade nöd till följd af brist på arbetsförtjänst, fattigvårdsstyrelsen skulle, särdeles under svårare år, söka bereda dem arbete för att genom behofvets tidigare afhjälpling hindra dess utsträckning. Detta stadgande befanns dock föranleda allt för stora anspråk från de fattiges sida och svårighet, om ej omöjlighet att tillämpa, hvarföre det ej återfinnes i 1853 års författning.

I afseende å försörjningsorten öfvergick 1853 års författning från fordran å så lång vistelse som tre år i ett fattigvårdssamhälle till den ytterligheten, att däri stadgas, att i fråga om fattigförsörjning en hvar skulle anses tillhöra det fattigvårdssamhälle, där han, då behof af fattigunderstöd för honom uppstod, författningensligt var eller bort vara mantalsskrifven, dock att om behofvet uppstått inom de sex första månaderna efter det mantalsskrifning försiggått i den församling, i hvilken personen inflyttat, eller mantalsskrifning skett med afseende å tilltänkt inflyttning, som ej blifvit verkställd, försörjningen ålåg den församling, i hvilken personen näst förut varit eller bort vara mantalsskrifven och att detsamma gällde, om personen under året före inflyttningen eller under förloppet af de första sex månaderna efter densamma af annat fattigvårdssamhälle åtnjutit understöd för sig, hustru eller hemmavarande barn under femton år.

Fattigvårdsförordningen af den 9 juni 1871 innehåller i § 25, sådan denna § lyder i kungl. förordningen den 31 december 1894, följande stadgande: »har någon för sig, hustru eller minderårigt barn kommit i behof af fattigvård enligt § 1 (obligatorisk fattigvård) under det första kalenderår, för hvilket han till följd af inflyttning blifvit eller bort blifva mantalsskrifven inom visst fattigvårdssamhälle, eller har den, som med afseende å tilltänkt inflyttning mantalsskrifvits inom visst fattigvårdssamhälle, dit ej inflyttat, så anses han icke hafva hemortsrätt i det fattigvårdssamhälle, inom hvilket han sålunda blifvit eller bort blifva mantals-

skrifven, utan behåller den hemorts rätt, han näst därförut ägde. Detsamma gäller ock, där någon under det första kalenderår, för hvilket han, till följd af inflyttning, blifvit eller bort blifva mantalsskrifven inom visst samhälle, eller under det näst föregående året för sig, hustru eller minderårigt barn af annat fattigvårds-samhälle åtnjutit fattigvård».

Såsom här af synes, har lagstiftningen vacklat i fråga om den för förvärfvande af hemorts rätt erforderliga tidrymden. Den första bestämmelsen var tre års period, som dock ej blef länge gällande. Därefter upptog lagstiftningen redan 1853 den kortaste möjliga perioden af endast sex månader för hemorts rätts förvärfvande. Den korta tiden, som sålunda fordrades, gaf emellertid anledning till flera missbruk, bland annat, det att familjer, hvilka misstänktes snart kunna blifva föremål för fattigvård, förmåddes inflytta till närbelägen stad och för ändamålet fingo någon hjälp, mot villkor att där ej begära fattigvård förr än de där förvärfvat hemorts rätt. Denna författning blef dock gällande till och med år 1871, då nu gällande fattigvårdsförordning utkom. I denna författning gör sig en medelväg emellan de två föregående författningarnas öfverdrifvet långa eller alltför korta perioder gällande, så att tidrymden är ett år efter skedd mantalsskrifning, som sedermera ändrats därhän, att tiden beräknas till ett år från det kalenderårs början, som mantalsskrifningen afser.

Med afseende å de svårigheter, som treårs perioden befanns medföra, torde lagstiftaren noga betänka sig, innan han så till vida återgår till den längre perioden, att en tvåårs period kunde blifva stadgad.

Riksdagen har ock anmärkt, att den grundsatsen, att en person enligt regel i fattigvårdsafseende hörde till den kommun, dit han i borgerligt hänseende hörde, syntes riksdagen ej böra obetingadt behållas, äfven fastän därifrån funnes undantag, enär därigenom menliga verkningar i vissa fall ej undvekes, såsom om en person, hvilken mantalsskrifvits i en kommun, kort därefter utflyttade och tillbragte större delen af det år, för hvilket han mantalsskrifvits, i annan kommun, så hade han likväl kvar hemorts rätten, till dess han förvärfvade ny sådan. Detta är dock ej obetingadt händelsen, ty i fattigvårdstvist gäller ej blott skedd

mantalsskrifning, utan den dömande myndigheten äger däri pröfva, huruvida personen ifråga bort blifva mantalsskrifven i den kommun, där sådant skett, och vid sådan pröfning kan stadig vistelse utom kommunen gälla för ett förklarande, att personen bort mantalsskrifvas i den kommun, där han vistats eller dit han inflyttat. Vid mantalsskrifning kan däremot ej andra förhållanden komma under pröfning än de som då äro befintliga och, äfven om besvär anförts öfver mantalsskrifning flere månader efter det sådan skett, hvilket, i saknad af viss tids bestämmelse för rätten att anföras besvär öfver mantalsskrifning, kan ske, så pröfvar domaren i mantalsskrifningsmål ej annat än, huruvida mantalsskrifningsförrättaren rätteligen förfarit, därå senare inträffade förhållanden ej inverka. Genom flera smärre fattigvårdssamhällets sammanslående till färre, större sådana skulle fattigvårdstungan ovillkorligen utjämnas, men huruvida en utsträckning af tiden för hemorts förvärfvande skulle medföra lindring för de af fattigvård mest betungade kommuner är ej alls säkert, utan förr skulle motsatsen hellre kunna inträffa till förmån för städerna, dit inflyttningen af fattiga familjer vanligen är större än utflyttningen af sådana.

Vidare har riksdagen önskat utsträckning af statens skyldighet att ersätta fattigvård för personer, hvilka varit en längre tid frånvarande från sina hemorter, och denna önskan är ganska befogad.

Riksdagen har ock uttalat den önskan, att staten måtte ersätta kommunerna kostnaden för sinnesslöa och fallandesjuka samt därmed jämförliga personer. Af ordalydelsen vill synas, som riksdagen bland dessa uppräknade, underhåll behöfvande kategorier ej räknar verkliga sinnessjuka, hvilka vårdas å hospital och för hvilka staten iklädt sig betydliga kostnader, hvilka endast till ringa del ersättas genom de afgifter, kommuner eller enskilde erlägga för patienternas vård. För fallandesjuka har staten ingen anstalt och för sinnesslöa finnas visserligen dårhusasylter, men dessa äro dels otillräckliga och dels torde endast vissa slag af sinnesslöa personer där kunna intagas. Om staten skulle vidkännas kostnaden för dylika personers underhåll utan att själf besörja deras vård, så borde den ock äga säkerhet att vården ändamålsenligt handhades, och detta lära kommunerna ej kunna åstad-

komma. Däremot synas landstingen, hvilka åtminstone delvis hafva anstalter för ifrågavarande slags personers vård och jämväl hafva sig ålagdt att lämna undervisning åt döfstumma och andesvaga barn, kunna åläggas att öfvertaga vården och underhållet af sinnesslöa fallandesjuka och därmed jämförliga personer. Äfven den hospitalsvård, som drabbar kommunerna, skulle landstingen kunna bekosta. Härigenom skulle fattigvårdstungen kunna betydligt utjämnas för de smärre kommunerna.

Vidare är ett af riksdagens önskningsmål anordnande af en inspektion af fattigvården utan därför särskildt tillsatte tjänstemän.

En sådan inspektion synes ej heller böra anordnas af staten genom dess befintliga tjänstemän utöfver den befogenhet, som kronofogde enligt sin instruktion redan äger, enär fattigvården ej bör göras till en statsinstitution och i allt fall statens tjänstemän i allmänhet äro så upptagna af statsbestyr, att någon verklig kontroll från deras sida ej kan vara att påräkna. Däremot skulle landstingen lämpligen kunna utöfva tillsyn öfver fattigvårdens rätta handhavande och för sådant ändamål utse inspektörer att för hvar sina distrikt öfvervaka fattigvården och tillse, att missbruk därvid ej förekomma, dock så anordnad, att i den kommun, däraf sådan inspektör själf vore medlem, inspektionen skedde af annan. Att upprörande fall af vanvård stundom förekomma, i synnerhet emot idioter och andra sinnessjuka personer, likasom att underhållet åt orkeslösa eller sjuka fattighjon stundom är alltför knappt tilltaget och att fattigstugorna mången gång äro för trånga och dåliga samt hjälplösa hjon äro utan tillräcklig omvårdnad lär ej kunna förnekas. Dessa missförhållanden har ock riksdagen insett. Fattiggårdarne äro emellertid, där de rätt handhafvas, en märkbar förbättring i detta afseende.

Riksdagens sista önskemål, att fattiges utackordering ej må få ske medelst auktion till den minst fordrande, är en bestämmelse, som har allt skäl för sig.

Blad ur Riksbankens historia.

III.

Karl XII:s krigslån under åren 1713—1718.

Af

Amanuensen **C. O. Borg.**

Kort före Stenbocks kapitulation i Tönning (maj 1713) hade rådet åt sin medlem friherre Tessin uppdragit att med bankofullmäktige öfverlägga om ett lån å 200,000 dal. s. m. »till de för fäderneslandet högst trängande och oumgängelige behofver». Sedan öfverläggningen ägt rum, fingo fullmäktige mottaga en tacksägelseskraft (af den 5 maj) från rådet. Däri förklarade det sig »med särdeles nöje» hafva funnit, huruledes fullmäktige »icke allenast själfve begripit nödvändigheten att med lån understödja »det till fall lutande verket» utan ock »af en trogen patriotisk ifver» lofvat göra sitt bästa att skaffa de härför nödiga medlen. Rådet förmodade därför, att fullmäktige »af deras vanliga oförtrutna nit för kungl. maj:ts höga tjänst och den allmänna välfärdens vidmakthållande» snarast möjligt ville försträcka kungl. maj:t ofvannämnda belopp. Rådet synes hafva tolkat fullmäktiges yttranden vid oförmälda öfverläggning på ett sätt, som icke var med det verkliga förhållandet öfverensstämmande. Ty fullmäktige nekade att gifva sitt bifall till lånet. I skrifvelse till rådet af den 16 maj meddelade de sålunda, att banken numera icke hade några medel att förskjuta. I tilltro till kammarkollegii och statskontorets försäkringar om återbetalning inom några månaders tid hade de väl förut gifvit

kungl. maj:t åtskilliga anticipationer¹⁾ af växelbankens medel²⁾. Men då dylika förskott icke likviderats på förfallodagarna och man ej heller visste, huru snart detta skulle ske, kunde de så mycket mindre »hazardera» något ytterligare af nämnda medel, som sådant alldeles strede mot banko-ordningen af den 22 sept. 1668, instruktioner och kungl. konfirmationer. Såsom ett ytterligare skäl för afslag anfördes, att kronans skuld för obetalda men förfallna räntor till den 14 april 1713 utgjorde 79,175 dal. s. m. Rådet var emellertid icke nöjdt med fullmäktiges nekande svar. På egen begäran fick nu kungl. rådet grefve Frölich i uppdrag att återupptaga underhandlingarna med banken om ofvannämnda försträckning. Af rådets skriftliga fullmakt till honom (den 18 maj 1713) framgår, att den begärda-summan var afsedd till de tyska fästningarna, och att detta belopp »nu så mycket högre omtränger, som efter de i dag inkomne tidender om kungl. rådets gref Stenbocks kapitulation med fienderne³⁾, bemälte fästningar ofelbart måste gå förlorade, med mindre de icke ofördröjligen med medel varda försedde». Vidare aflät rådet till fullmäktige en förnyad framställning i detta ämne (den 21 maj). Det bad dem besinna »uti hvad för ett svårt och till en total undergång lutande tillstånd» riket vore, om icke nödiga penningar kunde till dess understöd anskaffas. Härtill kom den beklagliga underrättelsen, att grefve Stenbock och hans armé fallit i Danmarks händer och borde inom 6 veckors tid »rançonneras» (= utlösas). Härvid torde man betänka å ena sidan, huru oundgänglig denna rançonnering vore, såvida icke kärnan af Sveriges militär skulle alldeles tillspillo gifvas, och å den andra, huru faran för de tyska provinserna blifvit långt större genom denna kapitulation, att förtiga det, som hotade å finska sidan genom fiendens ogement starka sjörustning. För den skull kunde rådet ej annat tro, än att fullmäktige instämde med det och höll före, att, enär rikets undergång tillika förde med sig bankens fördärf och då riket utan nödiga medel omöjligen kunde frälsas utur den för ögonen varande faran, vore det råd-

¹⁾ På kort tid utlämnade lån.

²⁾ Vid anfordran återbetalbara medel.

³⁾ Då kapitulationen skedde den 6 maj, fick alltså rådet underrättelse därom 12 dagar efter det att densamma ägt rum.

ligare att gripa sig något an i banken än att låta det ena med det andra gå öfver ända, hvarvid fullmäktige otvifvelaktigt skulle hafva ett långt större, ja, ett ganska odrägligt ansvar för kungl. maj:ts ständer. Men därest fullmäktige ändock skulle finna det alldeles ogörligt att gifva konungen det begärda lånet, visste rådet ingen annan utväg än att af andra uppnegociera den erforderliga summan på stora sjötullen i Stockholm och att således för denna gången allenast anticipera sjötullens öfverskott, i stället för att det samma tillförene utbetalts till kronan, först sedan banken af dessa inkomster fått sin förnöjelse. Ehuru detta verkligen var en ändring i de försäkringar, som gifvits banken, förklarade dock rådet på det kraftigaste, att det härigenom ingalunda ville förringa nämnda försäkringar eller fråntaga banken de till densamma anslagna summorna eller eljest göra något, som kunde lända verket till förfång, utan allenast för denna gången anticipera sjötullens öfverskott. Det begärde slutligen att genast få veta, antingen fullmäktige ville lånet prestera eller ställa sig rådets omförmälda resolution till rättelse; ty hvarenda dag, Stenbocks trupper måste vara i fiendens våld, komme att kosta kungl. maj:t öfver 2,000 dal. s. m. Fullmäktige svarade genast, att en så stor summas lyftande på en gång skulle ofelbart föra med sig bankens totala undergång, hvadan rådet kunde skrida till det omskrifna expedientet, om de trodde sådant vara förenligt med kungl. maj:ts försäkringar till banken. Men, hette det vidare, om rådet ville låta kontributionsränteri¹⁾ lämna förskrifning å lånet, skulle fullmäktige efter hand söka åstadkomma det begärda beloppet. Rådet gick gärna in på detta anbud men fordrade, att medlen genast skulle vara att tillgå, ty sakens beskaffenhet kunde icke tåla något uppskof, »blifvandes det för Gud, konungen och hela riket oförsvarligt, om rätta tiden och tempo försummas skulle till att återlösa det i Danmarks händer förfallne manskap såsom kärnan af riksens milis». Icke utan största olägenhet samtyckte fullmäktige härtill samt utlämnade 200,000 dal. s. m.²⁾ mot 6 % ränta att inom 6

¹⁾ Ett år 1712 inrättadt ämbetsverk, som hade till uppgift att förvalta kontributionsmedlen. Dess ledamöter voro bankofullmäktige och ett kungl. råd såsom direktör.

²⁾ Denna anticipation kallas i det följande för korthetens skull det Tönningsska lånet.

månader återbetalas af följande medel, som rådet därtill anslagit, nämligen i första hand af den lösen, som rotarna och rusthållarna komme att erlægga för det fångna manskapet, och, därest denna icke räckte till betalningen, af det öfverskott, som kunde blifva vid stora sjötullen, sedan banken däraf njutit sin del. Om någon brist sedan funnes, skulle den ersättas af $\frac{1}{4}$ % kontribution, som rådet för ändamålet ville påbjuda. I skrifvelse till fullmäktige af den 2 juni försäkrade rådet ytterligare, att lånet skulle på förenämnda tid blifva återbetaladt, hvilket dock lika så litet skedde, som hufvudsikten med detsamma uppfylldes, de svenska fångarnas utlösen. Ty konungen af Danmark vägrade att i enlighet med kapitulationsvillkoren låta dem utväxlas eller utlösas utan kvarhöll hela hären i fångenskap.

I 1712 års kontributionsförordning var stadgadt, att utskyl-der skulle betalas för all lösegendom utan undantag, och således äfven för lånebankokapitalen (deponerade medel). Fullmäktige opponerade sig mot det sistnämnda såsom stridande mot bankens privilegier och kungl. maj:ts försäkningar. Rådet anmodade likväl fullmäktige (den 1 juli 1713) att genast låta afdraga 2 % af alla lånebankokapital, som icke voro till pios usus anslagna. Dessa penningar voro så nödiga, att rådet, innan uppgift kunnat erhållas om beloppet af den fordrade afgiften, fann sig nödsakadt bestämma denna afgift till 100,000 dal. s. m. samt förordna om dess upplåning mot pantsättning af Stockholms stora sjötullsmedel och detta senare, fastän banken fått dessa medel såsom säkerhet för kronolånen samt med de kraftigaste ord, svenska språket ägde, blifvit tillförsäkrad att däraf få afskrifva de förfallna räntorna å samma lån. Ofvannämnda 100,000 dal. s. m. voro anslagna till understöd åt Stralsund, flottan och öfverste Böcklers regemente. Sedan lånebankokapitalen pålagts en så dryg skatt, utbjödos de till 40 à 50 % under pari. Redan förut hade de fallit några procent i värde, nämligen från och med tiden efter augusti 1709, då banken på grund af bristande penningtillgång icke förmådde utbetala deras kapitalbelopp. Efter sistnämnda tid erlades endast ränta å dem samt tillätos bankens gäldenärer att betala sin bankoskuld med sådana. Före år 1709 hade däremot nämnda kapital tidvis varit så begärliga, att därför betalts 2 à 3 % öfver pari.

Emellertid fortfor rådet att pantsätta stora sjötullen åt andra, hvilket framgår af dess skrifvelse till öfverdirektören Ehrenpreus af den 1 okt. 1713. Däri förklarades, att, ehuru rådet den 30 juli 1712 fastställt, att alla sjötullsmedel skulle gå igenom banken, komme likväl denna författning att hvila beträffande det uppdrag, som gifvits Ehrenpreus att för defensionsverket i Finland uppnogociera penningar på nämnda statsinkomster. Fullmäktige klagade häröfver hos kungl. maj:t (den 16 okt. 1713) samt begärde dess order till alla vederbörande, att sjötullsmedlen, som till intressebetalningen för kronolånen borde efter förskrifningarna i banken inflyta, icke måtte under någon förevändning angripas eller banken frångas. Men, hette det slutligen, om vidare skulle continueras med förskrifningarnas rubbande, gjorde fullmäktige sig försäkrade »att vinna hos Eders Kungl. Maj:t både nu och i framtiden en nådig ursäkt som ock hos Eders Kungl. Maj:ts trogne ständer en rättvis befrielse ifrån allt ansvar, om ett så angeläget verk, som stått uti några och fyratio år upprätt och af Eders Kungl. Maj:t och Dess glorvyrdigste i åminnelse herr fader för dess mångfaldige nytta och gjorde tjänster så högt älskats», skulle på grund af ofvannämnda dispositioner gå sin undergång till mötes. Härpå följde kungl. maj:ts svar från Demotica af den 15 februari 1714 med förmälan, att kungl. maj:t nu ånyo låtit afgå befallning både till rådet, kammarkollegium och statskontoret, att banken skulle oförtryckt åtnjuta så mycket af stora sjötullsmedlen, som till intresset för kronolånen erfordrades, och då dessa medel under vintermånaderna icke så ymnigt inflöto; få fyllnad af andra förskrifna inkomster; »börandes alle store sjötullsmedel efter förre förordningar alltid i banken inflyta, jämväl andre Våre räntor, så mycket vid närvarande tider sig möjligast göra låter». Till följd af nämnda medels pantsättning åt andra förslog icke kungl. maj:ts behållning å sjötullsräkningen i banken att täcka intresset för dess lån. Den 5 nov. 1713 utgjorde sålunda den förfallna men obetalda ränteskulden 72,900 dal. s. m. och i midten af april 1714 icke mindre än 217,781 dal. s. m. Men icke nog härmed. På kort tid utlämnade anticipationer förblefvo långt utöfver förfalloterminerna olikviderade.

På rådets anmodan medgåfvo så ständerna, som den 14 dec. 1713 sammankommit i Stockholm, att banken finge förskjuta 30,000 dal. s. m. till den Nyenska eskaderns utrustande. Enligt den af rådet utgifna förskrifningen af den 20 jan. 1714 ägde banken rätt att utan vidare assignation göra sig betald af de därstädes inflytande kontributionsmedlen inom två månaders tid. Därjämte försäkrades, att, så länge förskottet var obetaladt, skulle några assignationer icke utställas på nämnda medel. Dessa bestämmelser blefvo icke efterlefda. I stället för att insätta de inflytande skattemedlen på kontributionsränteriets räkning i växelbanken, såsom förut skett, företog man sig nu att placera desamma på helt andra räkningar, så att banken icke kunde komma åt dem. Vidare fingo enskilda personer företräde framför banken att af ränteriets tillgångar njuta godtgörelse för sina lån till kronan. Följden häraf blef, att omfördälda förskott var på förfallodagen obetaladt. I skrifvelse till rådet af den 13 maj 1714 gjordes därför påminnelse om förbindelsens fullgörande samt begärdes, att banken måtte få ersättning för lånet af nöd- och krigshjälpsmedlen, en extraordinarie gård, som riksdagen 1714 åtagit sig. Rådet svarade, att dessa medel visserligen anslagits till underhåll af den armé, som under generallöjtnanten baron Taubes befäl komme att sammandragas i Stockholm. Men de ville dock uppå andragna bevekande skäl tillåta banken att af nämnda krigsgård göra sig betald för lånet, allenast 2,000 dal. s. m. däraf lämnades till baron Taube för inköp af hö och furage, då ingen annan tillgång därtill funnes. Också blef ifrågavarande kronoskuld till fullo godtgjord inom den 17 augusti 1714.

I ofvannämnda skrifvelse af den 13 maj 1714 påmintes äfven om betalning af det Tönningiska lånet. I svaret förklarade rådet, att medel därtill visserligen anslagits i årets stat, men att de i stället måst användas till rikets försvar och säkerhet, för att de åtgärder, som härför vidtagits, icke måtte blifva »fruktlöse och alldeles förspilde, då det ena med det andra tillika med banken måste befrukta en ändtelig undergång». Kontributionerna räckte nämligen icke ens »till de allra pressantaste tarfvor» och utföllo dessutom ganska sent. Härtill kom, att inkomsterna »stundeligen» förminskades, under det att utgifterna ökades. Dock lofvade rådet, att banken inom

kort skulle få »en anseelig post» i afräkning å lånet. Huru detta gick till, skall i det följande omnämnas.

Vid riksdagen år 1714 väcktes fråga att till mynt förvandla de metallkanoner, hvilka Sverige under de framfarna krigsåren vunnit såsom troféer. Kammar-, bergs- och kommerskollegierna fingo där-efter i uppdrag att afgifva utlåtande härom eller om nyttigare skulle vara att rent af försälja dem till det högsta pris, som kunde erhållas. Kollegierna afstyrkte myntningen men tillstyrkte försäljningen. Rege-ringen däremot var af motsatt mening. Den ansåg nämligen för olämpligt, att Kungl. Maj:ts och Dess glorvyrdigste förfäders dyrt förvärfvade troféer skulle utom riket och kanske till egna fiender försäljas, i stället för att metallen genom myntning alltid blefve kvar i riket och lätteligen kunde till kanoner eller något annat monument åter förvandlas. Den 28 juni 1714 utkom en förordning om dylikt plåtmynts gångbarhet och samma dag fick banken underrättelse, att den skulle få 50,000 dal. s. m. af dessa métallplåtar såsom afbe- talning på det Tönningska lånet. Under sistnämnda år lämnades ock kopparräntan jämte stora sjötullen till bankens säkerhet och betalning såväl för denna som för andra anticipationer (senatens skrifvelse till kontributionsrånteriet den 18 dec. 1714). Detta hjälpte dock föga. Lånet förblef obetaladt. Vid 1731 års riksdag afskrefs detsamma, utgörande i kapital och ränta till 1730 års slut 437,233 dal. s. m.

Under åren 1709—1713 hade växelbankens ställning mycket försvagats, emedan af dess medel förskott utlämnats till kungl. maj:t och kontributionsrånteriet. Den hade äfven måst under- stödja lånebanken med penningar, för att denna senare skulle kunna betala räntor till sina kreditorer. På flera år hade nämli- gen lånebanken i allmänhet icke fått någon annan betalning af de privata gäldenärerna än lånebankokapital (depositionsbevis), och dessutom hade den anseeliga belopp att fordra af statsverket för förfallna räntor å kronolånen. Följaktligen hade banken ej haft andra kontanta penningar att tillgå än sådana, som kunnat erhål- las genom kopparräntans förmyntning. Men i febr. 1714 kom denna myntning att upphöra, hvadan bankens penningenöd öka- des. Ställningen förvärrades ytterligare, då folket, efter ryssens landstigning på Åland år 1714, började rusa till växelbanken för

att uttaga sina medel. Svårigheter yppade sig nu för densamma att vid anfordran betala sina kreditorer deras tillgodohafvanden å räkningar och att fullgöra sina öfriga à vista förbindelser. Slutligen vardt bristen på kopparmynt så stor, att den 27 sept. 1714 fanns ingen plåt mer i kassan. Man sökte då uppehålla folket med löften om betalning samt dämpa missnöjet med en kungl. förordning (af den 7 okt. 1714). Efter upprepade framställningar från fullmäktige fick banken omsider åter rättighet att njuta kungl. maj:ts kopparränta till förmyntning, hvarom kontrakt den 13 sept. 1714 uppgjordes. Det fordrade dock tid, innan penningebristen härigenom kunde afhjälpas. Den 3 febr. 1715 utgjorde bankens kontanta penningtillgång i alla kassorna allenast 133,145 dal. s. m. mot en skuld till växelbankens kreditorer af mer än 5 t. g. Ungefär samtidigt afledo två af växelbankens kassörer. Man beslöt därför, att deras kassor skulle tills vidare stängas, under förevändning att de icke hunnit inventeras. Endast en kassör skulle i växelbanken vara tillstädes för att då och då med litet penningar »afspisa» folket, till hvilket han kunde säga, att elaka vägar hindrat transporten af plåtar från myntningsorten. Äfven lånebanken råkade i förlägenhet. Den 17 maj 1715 måste den upphöra med sina utbetalningar, hvilket räckte till den 27 juni s. å., då man beslöt, att växelbankskassorna skulle assistera kassan i lånebanken. Jämväl kronans kassor voro vid denna tid så uttömda, att, då tre st. kockar skulle begifva sig till konungen, fick banken förskjuta deras resepenningar till ett belopp af 1,181 dal. kopp.mt. Däremot måste banken afslå en begäran att till den beträngda artilleristatens hjälp lämna 4,000 dal. s. m. Artilleristerna hade icke på länge utfått någon lön. Det hade redan gått så långt med dem, att »somliga af desperation fattat en ovilja att göra någon tjänst, emedan de ej längre kunna därvid uthärda utan se sig en oundvikelig undergång för ögonen, så framt de icke i deras stora trångmål och fattigdom med någon innestående lön blifva hulpne». Men icke blott banken anlätades om undsättning till statsbehofvens fyllande. Sådan begärdes äfven af dess fullmäktige och tjänstemän. I början af år 1715 hade kontributionsrånteriet fått befallning att på hvad sätt som helst söka uppbringa nödiga medel »till örlogsflottans behof samt åtskillige fartygs byggande, sjöman-

skaps värfvande och underhållande till svenska skärens betäckning» m. m. I skrifvelse till fullmäktige af den 20 juni s. å. anhöll därför ränteriet, att de och bankens betjäning måtte bispringa det allmänna verket med förskott på de kommande årens kontributioner, samt att något lån af bankens kassa jämväl måtte åstadkommas. Då något svar härå icke lämnades, förnyade ränteriet sin begäran den 22 aug. 1715 samt omförmälde, att regeringen droge »till alla Kungl. Maj:ts trogne undersåtare, som Gud med någon förmögenhet välsignat, det nådiga och säkra förtroende», att de »af ett godt och gladt hjärta» ville försträcka Kungl. Maj:t så mycket som någonsin möjligt vore; ty sådant lände »till hela försvarsverkets upprätthållande i Pommern och Hans Maj:ts därvarande krigsmakts conservation». Denna vädjan torde icke hafva medfört åsyftad verkan. Ej heller hade ränteriet någon framgång med sin begäran (af den 29 okt. 1715) att få låna af banken 50,000 dal. s. m., ehuru penningarna behöfdes för den eskader, som »till denna residensstadens och bankens egen säkerhet» ankommit under amiralen baron Wachtmeisters befäl. Under samma månad beviljades dock ränteriet en anticipation å 30,000 dal. kopp:mt. att inom 14 dagar återbetalas, hvilket ock skedde.

Den 13 dec. 1715 landsteg Karl XII i närheten af Trelleborg och knappt två månader därefter fick banken en påkänning af hans ankomst. Den 11 febr. 1716 begärde nämligen statskontoret att »till Hans Kungl. Maj:ts eget behof» få 10,000 dal. s. m. af årets kopparränta, hvilket belopp genast skulle med express afsändas till Ystad. Fullmäktige samtyckte härtill. Statskontoret kände sig uppmuntrad och kom genast med en ny framställning. Som 1714 års afradskoppar äfven vore »till Kungl. Maj:ts högst angelägne tjänst» destinerad, begärde det att få denna inkomst till sig utbetald. Men härå svarade fullmäktige, att hela kopparräntan vore banken pantförskrifven för kronolånen, och att Kungl. Maj:t i skrifvelse af den 15 febr. 1714 gifvit banken tillstånd att behålla nämnda ränta, till dess alla af kammarkollegium och statskontoret gjorda anticipationer blifvit likviderade. Dessutom hade Kungl. Maj:t i samma skrifvelse försäkrat, att banken under vintermånaderna, då stora sjötullsmedlen icke så ymnigt inflöto, skulle få sitt intresse för kronolånen af andra pantför-

skrifna inkomster och således äfven af kopparräntan. Med anledning häraf kunde fullmäktige icke villfara statskontorets begäran. Däremot vågade de icke afslå en framställning från kammarkollegium rörande kopparräntan. Vid ett sammanträde med fullmäktige föreslog kollegiet i närvaro af Görtz, att banken till de upphandlingar för armén och det publika verkets förnödenhet, som Görtz blifvit anbefalld att göra, måtte aflämna, hvad räntekammaren jämlikt kontraktet om kopparräntans förmyntning kunde hafva att kommendera. Enligt berörda kontrakt (af den 13 sept. 1714) hade banken väl förbudit sig att elfte dagen efter kopparens invägning i Falun på räntekammarens räkning insätta det belopp, som utgjorde den afvägda kopparens värde. Men på grund af hvad ofvan anförts hade banken bättre rätt till nämnda ränta. Därför svarade fullmäktige den 23 febr. 1716 på följande sätt: Visserligen kunde banken f. n. icke utan sin stora olägenhet umbära några medel af kopparräntan, då verket under vintermånaderna ingen inkomst hade af stora sjötullen, och ej heller kunde banken, hvad angick denna räntas verkliga åtnjutande, begifva sig ifrån de tydliga förskrifningarna eller ifrån de dyra försäkringar, som Kungl. Maj:t »benådat banken med». Men fullmäktige ville dock, för att betyga sin »undersåtelige devotion och trogne zèle för Hans Kungl. Maj:ts tjänst», låta insätta 100,000 dal. kopp:mt på räntekammarens räkning, i förmodan att banken icke vidare måtte blifva föranlåten till flere sådana utgifter, som kunde förorsaka »dess totale ruin och undergång». Det gick dock icke så, som fullmäktige hoppades. I skrifvelse till statskontorets räntmästare af den 14 febr. 1716 hade kammarexpeditionen ¹⁾ gifvit tillkänna Kungl. Maj:ts befallning, att småtulls- och accismedlen samt sjötullen och kopparräntan skulle händanefter till upphandlingsmännen utassigneras. Häremot hade räntmästaren gjort vissa påminnelser med hänsyn därtill, att banken efter kontrakt hade dessa medel »i händer». Men härå hade expeditionen svarat (den 28 febr. 1716), att »Hans Kungl. Maj:ts nådigste vilja är, att alle medlen på ett ställe skola inflyta, dock att banken likväl vid hvar termins förlopp skall utaf upphandlingsmännen hafva sin förnöjelse att

¹⁾ En afdelning af kansliet.

åtnjuta». Den 14 mars meddelade räntmästaren muntligen till fullmäktige innehållet af dessa skrivelser samt begärde samtidigt å baron Görtz vägnar att få 50,000 dal. s. m. i afräkning på årets kopparränta. Fullmäktige fördristade sig icke att »vara herr baronen och geheimerådet uti dess enständige påstående hinderlige» utan måste tillåta beloppets utlämnande. I juni s. å. utbetaltes ytterligare 16,000 dal. s. m. af årets kopparränta. För att söka hindra, att de förskrifna panterna för kronolånen undandrogos banken beslöto fullmäktige att hos konungen göra föreställningar däremot. I skrifvelse till kungl. Maj:t af den 13 mars 1716 begärde de sålunda, att Kungl. Maj:ti anseende till »de höga och dyra konungliga löften», som gifvits banken, täcktes afvärja verkets totala undergång, som nu vore för dörren. Så länge kreditorerna förmärkt, att stora sjötullen och kopparräntan såsom bankens panter blifvit verket lämnade till understöd, hade de någorlunda gifvit sig till freds. Men skulle nu dessa panter alldeles tagas från banken och densamma således göras oförmögen att till kreditorerna utbetala intressen samt deras tillgodohafvanden å räkningar, »hjälp Gud, hvad oreda och farlige efterföljder sådant skulle draga med sig uti Eders Kungl. Maj:ts höga frånvaru». Emedan baron von Görtz såsom en främmande man omöjligen kunde hafva sig bekant alla omständigheter rörande bankens conservation, anhöllo fullmäktige vidare om en nådig ordres till honom att ingalunda något tillåta, hvarigenom Kungl. Maj:ts förskrifningar jämte bankens kredit och välstånd skulle komma att lida men, äfven om i de honom gifna instruktioner ett och annat möjligen skulle hafva influtit, som däremot kunde sträfva. Om detta bifölles, ville banken slutligen å sin sida icke underlåta att gifva Görtz det bistånd, som verkets yttersta krafter någonsin kunde tillåta. Som konungen redan inbrutit i Norge, fick en af bankens tjänstemän i uppdrag att öfverbringa brevet och föredraga ärendet. Postgången i Norge var nämligen mindre säker. Efter framkomsten till Kristiania uppväktade denne Karl XII dagligen för att få en nådig resolution, men »Hans Kungl. Maj:t af sin medfödda och vanliga nåd allernådigst esomoftast svarade: Jag hafver ej tid, I måste vänta». Och med det beskedet fick bankens ombud begifva sig tillbaka till Stockholm.

Karl XII stod emellertid fast vid sitt beslut, att de pantför-

skrifna kronoinkomsterna skulle undandragas banken. Härigenom sattes banken ur stånd att på stora sjötullsräkningen i växelbanken afskrifva det förfallna intresset för kronolånen och att för de ansenliga anticipationerna göra sig betald af kopparräntan äfvensom att däraf få ersatt den brist uti nämnda intressen, som under vintermånaderna kunde uppkomma, då ingen sjötull inflöt. I stället skulle banken genom upphandlingsdeputationen d. v. s. Görtz få sin förnöjelse. Hvad stora sjötullen angick hade redan under år 1715 denna bankens pantsäkerhet undergått förändring. Åtskilliga städers sjötullar hade utarrenderats. Med anledning häraf hade arrendebeloppen gått banken förbi och direkt influtit i konungens kassa. Antagligen såsom ersättning härför hade kungl. maj:t för år 1715 anslagit till betalning på dess bankogäld 181,000 dal. s. m. af kopparräntan, dock att i detta belopp skulle inräknas den genom kopparmyntets förhöjning uppkomna vinsten af samma räntas förmyntning, hvilken vinst kungl. maj:t lämnat banken »i betalning på dess innestående intressen och därsamma städes gjorde anticipationer för åren 1713 och 1714 jämte den redan därtill anslagne kopparräntan och andre pantförskrifne inkomster». (Citatet ur kungl. maj:ts skrifvelse till rådet den 10/21 jan. 1715). För år 1716 fastställde kungl. maj:t bankens godtgörelse för intressena å kronolånen till allenast 260,000 dal. s. m. att kvartalsvis utbetalas genom ombudsrådets vid krigsexpeditionen assignation på upphandlingsdeputationen. För år 1717 uppfördes bankens intressen på civilstaten och utbetaltes efter hand till ett belopp af 341,000 dal. s. m. Samma summa bestods äfven för år 1718.

Genom de åtgärder, som här ofvan omförmälts, hade Karl XII brutit sina »dyra kungl. löften och försäkringar» till banken. Det var dock icke nog med de slag, som redan träffat verket. Ett nytt riktades mot detsamma under år 1718. I skrifvelse från konungen af den 4 aug. fingo fullmäktige befallning att låta allmänt kungöra, det lånebankokapitalen aldrig skulle utbetalas utan endast räntan därå i alla tider erläggas. Detta kallade konungen att förvandla lånebankoattesterna till aktier. För att sätta banken i stånd att betala nämnda intressen till sina kreditorer ville konungen anordna »visse och säkre fonds» för de räntor, som ban-

ken årligen borde af Kungl. Maj:t undfå. Slutligen »tillåtos» fullmäktige att med kammarkollegium och upphandlingsdeputationen öfverlägga om dylika fonders utseende. I skrifvelse till förstnämnda ämbetsverk uppgåfvo fullmäktige de hinder och betänkligheter, som uppreste sig mot detta förslag. Det stred nämligen mot bankens privilegier och kungl. försäkringar, »hvilka Hans Kungl. Maj:t ibland så många och viktige dess krigsoperationer till äfventyrs ej torde hafva kunnat sig påminna». Beträffande fonderna till bankens betalning kunde fullmäktige icke »utnämna» andra än dem, som redan blifvit banken pantförskrifna, samt meddelade slutligen, att kronans bankogäld utgjorde 8,448,216 dal. s. m. och ett års simpelt intresse därå å 6 % 506,892 dal. 30 $\frac{2}{3}$ öre s. m. Denna skrifvelse besvarade kammarkollegium den 13 sept. 1718. Det tillkännagaf, huruledes Kungl. Maj:t i bref af den 3 sept. låtit förstå, att, »sedan bankosedlarna blifvit i aktier förbytte», skulle till banken icke utbetalas större belopp af kronans inkomster, än banken behöfde för att kunna godtgöra sina kreditorer. Med anledning häraf begärde kollegiet att få veta, huru mycket banken för ändamålet årligen utgaf. Den 10 okt. meddelade fullmäktige, att det var dem omöjligt att lämna en nettouppgift härå förrän vid årets slut. Men efter den utredning i ämnet, som redan nu kunnat göras, visade det sig, att, om banken för år 1719 finge åtnjuta 400,000 dal. s. m. af de till densamma pantförskrifna kronoinkomster, torde lånebanken »någorlunda kunna hållas i gång». Ofvan nämnda finansoperation blef emellertid icke verkställd. Konungens död kom emellan. Man får dock erkänna, att den var skickligt uppgjord och förberedd, äfven om den icke hedrade sin upphofsman, Görtz. Ty för dess genomförande fordrades lagöfverträdelser och löftesbrott. Genom att fråntaga banken dess hypotek för kronolånen sattes konungen i stånd att godtyckligt bestämma det belopp, som borde erläggas uti intressen för dess bankogäld. Enär banken redan år 1709 icke kunnat utbetala något af lånebankokapitalen utan endast räntorna därå, beslöt som sagdt konungen att göra denna tillfälliga omständighet permanent genom samma kapitala förvandling till aktier. För att banken därefter skulle kunna godtgöra sina kreditorer, behöfde konungen endast gifva banken så mycket som erfordrades till räntans erläggande å

nämnda aktier. Såsom här ofvan omförmälts, blef ock härom förordnad. Det låg sålunda i kronans intresse att så vidt möjligt söka minska det årliga anslaget till banken. Och det var säkerligen af denna orsak, som Görtz redan den 4 juli 1718 i eget namn låtit kungöra, att lånebankosedlar inlöstes hos upphandlingsdeputationen antingen med gångbart mynt eller ständernas obligationer. Få torde dock hafva nappat på den kroken, enär det gångbara myntet bestod uti nödmünt och ständernas obligationer voro ganska tvifvelaktiga papper. Om samma sak heter det för öfrigt i punkt 4 af kungl. maj:ts resolution öfver några ärenden angående banken (den 1 sept. 1718), att Kungl. Maj:t »till upprätthållande af dess trogne ständers bank» nyligen låtit genom Görtz foga anstalt, att bankens kreditorer kunde uti räntekammaren njuta full betalning för sina lånebankokapital, »hvarmedelst banken sättes utur fruktan att blifva ansträngd till kapitalernes utbetalande». Kungörelsen om deras förändring till aktier blef aldrig utfärdad. Genom Ulrika Eleonoras och Fredrik I:s konfirmationer af bankens privilegier ansågs detta förslag hafva förfallit.

De summor, som kronan den siste dec. 1718 var skyldig banken, utgjorde i kapital och intresse:

för Karl XII:s lån	7,496,432 dal.	2	öre	s. m.
» Änkedrottningen Hedvig Eleonoras lån, som, jämlikt Kungl. Maj:ts beslut, skulle påföras kronans skuld . .	102,348	»	23	»
» Kontributionsrånteriets anticipation af den 28 maj 1713 eller det s. k. Tönningiska lånet	215,102	»	14	»
» Revisionspenningar, som bort till banken återställas . .	587	»	16 ¹ / ₃	»
» Karl XI:s lån enligt likvidation den 23 dec. 1704	474,637	»	7	»
» Diverse poster från Karl XI:s tid enligt likvidation den 19 febr. 1714	159,108	»	1 ² / ₃	»
	<hr/>			
	Summa 8,448,216 dal.			s. m.

IV.

Två kronolotterier under frihetstiden

af

Amanuensen **C. O. Borg.**

Under åren 1756 och 1757 utbröt krig mellan konung Fredrik II af Preussen och hans bundsförvanter å ena sidan samt Österrike och dess allierade, Ryssland och Frankrike m. fl. å den andra. Till de senare slöt sig äfven den svenska regeringen, hvilken däri-genom invecklade landet år 1757 i krig med Preussen, under hopp att konung Fredrik skulle besegras af sina många fiender och Sverige således med lätthet kunna återvinna de delar af Pommern, som år 1720 till Preussen afträds.

Då regeringen saknade befogenhet att utan riksdagens samtycke utskrifva nya skatter men likväl ansåg obehöfligt att särskildt för krigets skull sammankalla ständerna, så var för det-sammas utförande Kongl. Maj:t hänvisad till hufvudsakligen följande resurser, nämligen inflytande subsidier, de besparingar i staten som möjligen kunde göras, samt framför allt »rikets yppersta klenod och fastaste stöd» — banken. Under 1755—1756 års riksdag hade sekreta utskottet som vanligt gifvit statskontoret ett kreditiv i banken, stort 12 tunnor guld, att användas, ifall statsbrist mellan riksdagarna skulle uppstå; men därjämte »i anseende till tidernas skiftelige ombyten och den i Europa nu vidt utseende konjunkturen», hvaraf Kongl. Maj:t torde kunna draga »någon med rikets säkerhet förknippad fördel och nytta», hade utskottet efterlämnat en förseglad anvisning på banken att efter

rekvisition låna kronan 20 eller 30 tunnor guld till rikets försvar och säkerhet. I slutet af år 1757 var detta kreditiv tömdt, och som regeringen behöfde ytterligare medel »till de svenska truppernas rörelse», anhöll den samma i November 1757 om ett lån i banken å 20 tunnor guld. Bankofullmäktige åhörde »med mycken bekymmersamhet» denna proposition, emedan de icke fått någon anledning därtill af ständerna, och det således kunde blifva äfventyrligt för dem att på eget bevåg än vidare öka bankens redan nog vidsträckta rörelse; men de beviljade det oakadt lånet »i anseende till Kongl. Maj:ts, Riksens Ständers och hela rikets därunder beroende fördel både för närvarande och tillkommande tider». Redan i början af år 1758 voro dessa penningar använda, och då bankofullmäktige hyste betänkligheter att så kort tid efter det sista lånets utlämnande förstärka kronan nya medel till krigets fortsättande, beslöt Kongl. Maj:t att anskaffa penningar genom lotteri. Två sådana anordnades, för hvilka redogörelse i det följande kommer att lämnas.

Det första kronolotteriet.

Detta bestod af 50,000 lotter och lika många vinster. Lottsedlarna kostade 150 dal. kopp:mt ¹⁾ stycket eller tillhopa 7,500,000 daler samma mynt ²⁾ (= 25 tunnor guld). Vinstbeloppen utgjorde sammanlagdt 8,990,500 daler kopp:mt. De lägsta vinsterna uppgingo till ett antal af 48,000 och lydde å 150 dal. kopp:mt (= insatsen). Dock skulle 15 % dragas från de högre vinsterna men allenast 6 % från de lägsta samt återstoden, 8,289,925 dal. kopp:mt, innestå hos kronan under 6 år mot statskontorets förskrifningar att efter denna tids förlopp utbetala kapitalet och att under tiden erlägga 4 % ränta för de minsta vinsterna samt 3 % för de högre.

Statskontoret kringspridde lotteriplanen. Sålunda öfverlämnades till bankofullmäktige 60 exemplar däraf med en skrifvelse af den 13 Februari 1758, hvori nämnda ämbetsverk uttalade den förmodan, att lotteriet med det allra första skulle vinna sin

¹⁾ 3 daler kopp:mt = 1 dal silf:mt.

²⁾ 300,000 daler kopp:mt = 1 tunna guld = 100,000 dal silf:mt.

fullbordad, »i synnerhet då rikets både högre och lägre ämbetsmän och betjäning, till Hans Kongl. Maj:ts nådigste nöje och välbehag samt det därmed påsyftade viktige ändamåls vinnande, besagde lotteris fortgång och uppmuntran, i hvad på hvar och en ankomma kunde, söka att befrämja». För den skull beslöto fullmäktige, att de af bankens betjante, som önskade köpa lotter men afhöllos därifrån af brist på penningar, skulle få anticipera ett kvartals lön under förbehåll likväl, att förskottet ej måtte användas till annat än verkligt inköp af lottsedlar.

Men fullmäktige verkade för lotteriets framgång äfven på annat sätt. Kongl. Maj:t hade anhållit, att banken måtte på allt görligt sätt understödja lotteriet, och fullmäktige öfverlade därför den 27 Febr. 1758, på hvad sätt ett dylikt understöd skulle kunna lämnas. Enär flera personer torde vara sinnade att köpa en mängd lotter men få af dem kunde för längre tid draga ur sin rörelse några betydliga summor, så föreslog en af fullmäktige, att banken måtte bevilja lån på lotteriets vinstobligationer till $\frac{7}{8}$ af deras värde och mot 3 % ränta. Fullmäktige biföllo enhälligt detta förslag. Hvad räntefoten beträffade, gjordes visserligen den anmärkningen, att bankens förordningar icke tillstodde förstärkningar till privata mot lindrigare ränta än 4 % med undantag af lån på lånebanksedlar (= depositionsbevis), metaller och fabrikörens rudementarier, men häremot påmintes, att orsaken till den lindrigare räntesatsen för sistnämnda slags lån var det allmänna gagn, riket tillskyndades af fabrikerna. Samma skäl borde därför gälla vid lånen på lotteriförskrifningarna, hvilka beviljades endast för att befordra publikens bästa genom lottsedlarnas skyndsamma försäljning. Lånen på metaller och lånebankosedlar drogo en lindrigare ränta till följd af panternas säkerhet. Då nu ändamålet var att sätta lotteriobligationerna i full kredit, borde denna styrkas däraf, att banken ansåg dem för lika säkra som sina egna förskrifningar.

De medel, som influtit genom lotteriet, voro emellertid snart förbrukade, och som krigsrörelserna i Pommern icke kunde fortsättas utan penningar, måste Kongl. Maj:t åter vända sig till bankofullmäktige med anhållan om ett lån å 20 à 25 tunnor guld, vädjande till deras nit, trohet och uppriktiga kärlek för riket. Full-

mäktige ansågo sig skyldiga att bevilja försträckningen den 26 Juni 1758. På sådant sätt samarbetade Kongl. Maj:t och bankofullmäktige för att sammanskrapa penningar till kriget, en samverkan, som var olaglig, ty Kongl. Maj:t saknade befogenhet att skuldsätta riket, liksom äfven fullmäktige att utan sekreta utskottets förordnande lämna kronan lån. Men penningebristen fortfor. Utlofvade subsidier utbetaltes blott delvis. Under vintern 1758—1759 måste man försöka att anskaffa medel genom ett nytt lotteri. För att befordra dess framgång nödgade kronan gifva deltagarna i detsamma fördelaktigare villkor än vid det första, såsom framgår af följande redogörelse.

Det andra kronolotteriet.

Vid detta liksom vid det första lotteriet var antalet lotter och vinster 50,000. Lottsedlarna betingade däremot nu ett pris af 200 dal. kopp:mynt stycket (mot 150 dal. kopp:mt vid det förra) eller tillhopa 10,000,000 dal. kopp:mt (= 33 $\frac{1}{3}$ tunnor guld). Vinsternas sammanlagda belopp utgjorde 11,660,600 dal. kopp:mt. De lägsta vinsterna voro till antalet 40,000 och lydde å 200 dal. kopp:mt (= insatsen). Intet afdrag för vinsterna skulle denna gången ske. Efter dragningen komme lottsedlarna att utbytas mot statskontorets obligationer å vinstbeloppen, förfallna till betalning efter 10 år. Under tiden skulle bestås 4 % ränta för de lägsta vinsterna samt 2 % för de öfriga.

Äfven vid detta lotteri ombesörjde statskontoret lotteriplanens distribution och öfversände sålunda till bankofullmäktige 60 exemplar däraf, under förmodan, att lotteriets fördelaktiga inrättning torde uppväcka en hvars åstundan till deltagande i detsamma, utom det »Kongl. Maj:t därmed skedde ett nådigt nöje och riket en behagelig tjänst». Som det gick särdeles trögt med lottsedlarnas försäljning, tilläto fullmäktige bankobetjäningen att för inköp af sådana anticipera ett kvartals lön liksom förra gången. Af samma anledning fick Kongl. Maj:t utan ränta anticipera 6 tunnor guld på inflytande lotterimedel, mot villkor att banken, allt efter som penningarna därstädes insattes, skulle få »sin förnöjelse» genom af-

skrifning från lotteriets räkning. På liknande villkor utlämnades sedermera ytterligare 6 tunnor guld.

Kungörelsen om detta lotteri var daterad den 28 November 1758 och samma dag erinrade sig Kongl. Maj:t med särdeles välbehag, huruledes bankofullmäktige af ömhet och sorgfällighet om det förra lotteriet beviljat lån på statskontorets vinstobligationer, samt förmodade därför, att de af lika nit och välvilja för detta lotteri ville på samma sätt, som vid det förra skett, tillställa lån i banken på dylika obligationer såsom det säkraste medlet, hvarigenom detsamma »skulle kunna till rikets heder och nytta skyndsamligen fullbordas». Fullmäktige dröjde med svaret i tre månader eller till den 21 Februari 1759, i hopp att lotteriet skulle kunna vinna sin fullbordan utan någon ny författning om lån i banken. Men som detta syntes blifva omöjligt samt kronans kreditiv skulle allt för mycket lida, om lotteriet i brist på deltagare komme att upphävas, nödgades fullmäktige medgifva, att äfven det andra lotteriets vinstobligationer finge i banken belånas till $\frac{7}{8}$ af värdet men mot 4 % ränta, liksom för lån på fastigheter och andra säkra panter. Förutom detta meddelade fullmäktige i sitt svar till Kongl. Maj:t, att de före nästa riksdag icke understodo sig att gifva kronan några ytterligare lån, förskott eller undsättningar. Huru obehagligt detta beslut än kunde tyckas vara för statsverket, hoppades de dock att Kongl. Maj:t med nådigt välbehag skulle anse detsamma, emedan det ej hade annat ändamål än det viktiga bankoverkets upprätthållande, hvarpå rikets rörelse och bestånd i det mesta berodde.

Oaktadt detta beslut beviljade likväl fullmäktige i Augusti 1759 ett lån till kronan å 30 tunnor guld, sedan Kongl. Maj:t därom gjort framställning och samtidigt meddelat, det »närvarande konjunkturer uti Tyska riket sig så anvisade att efter allt mänskligt utseende något dråpligt i anseende till hela verket i gemen samt till rikets väsentliga heder och förmån i synnerhet sig nu yppade, äfvensom att Kongl. Maj:t vid nästa Riksdag ämnade berömma fullmäktiges zèle för Kongl. Maj:t och riket». Än en gång fingo bankofullmäktige tillfälle att frånträda sitt ofvannämnda beslut. I Januari 1760 anhöll Kongl. Maj:t om ett lån å 50 tunnor guld till krigsanstalterna, under förklaring att »fullmäktige aldrig

skulle kunna göra riket en mer betydande tjänst, än om de nu ville sätta Kongl. Maj:t i stånd att vända riket till nytta och heder sig nu företeende fredslignelser». Fullmäktige häpnade. Som saken råkat »transpirera» och folket ansåge bankoverket förloradt, om lånet beviljades, afslogo fullmäktige officiellt denna låneansökan, hvilket bragtes till allmänhetens kännedom, men under rättade regeringen muntligen, att banken efter hand och på ett mera lönligt sätt, än som hittills skett, skulle furnera statsverket, hvad som oundgängligen behöfdes. På grund häraf utlämnades 25 tunnor guld till riksdagens början den 15 Okt. 1760, hvarefter sekreta utskottet förordnade, att det resterande beloppet af ofvannämnda 50 t. g. skulle till kronan såsom lån utbetalas. Dessutom beslöts af ständerna, att banken skulle gå i borgen för de lån, som Kongl. Maj:t komme att upptaga, till ett sammanlagdt belopp af tre millioner rdr. Vidare, ehuru banken enligt utskottets beslut i Febr. 1761 tills vidare blifvit stängd för all utlåning, tillstyrkte likväl bankodeputationen, att banken skulle försträcka 30 t. g. till nödiga utgifter för armén i Pommern, dock att lånet måtte utgå på ett så hemlighetsfullt sätt som möjligt samt mera som en anticipation än som kronolån, hvilket sekreta utskottet den 23 Mars 1762 gillade. Den 22 Maj s. å. slöts fred med Preussen. Men därmed upphörde icke bankens hjälp till kronan. Den bevillning, som ständerna åtagit sig, var otillräcklig för statsverkets ansenliga utgifter, hvilka till en stor del voro en följd af det nyss afslutade kriget. Statsbristen måste fyllas och banken måste för ändamålet gifva kronan ett nytt lån, stort 50 t. g. Därjämte erhöll statskontoret tre kreditiv i banken, ett på 12 t. g. att använda, om statsbrist mellan riksdagarna skulle uppstå, ett annat å 5 à 6 t. g. att lyfta såsom anticipation på kronoräntorna, tills de hunnit inflyta, samt ett tredje, stort 30 t. g., att bruka för den händelse riket antastades af in- och utrikesfiender samt till farans afböjande ständernas sammankomst icke kunde afbidas. Denna redogörelse för bankens äfventyrliga förbindelse med kronan har äfven gifvits för att belysa de händelser, som här nedan komma att skildras.

Inlösen af det första kronolotteriets obligationer m. m.

Såsom redan omförmälts, hade bankofullmäktige mellan riksdagarna lämnat kronan åtskilliga försträckningar, utan att sekreta utskottet därom förordnat. Med anledning häraf och »på det herrar fullmäktiges nit icke måtte blifva för riket och banken vådeligt och dem själfve ansvarigt» fann sekreta utskottet skäligen på det kraftigaste förbjuda dem att utan dess speciella och positiva befallning hädanefter gifva kronan lån »under hvad namn och förevändning det ock må vara». Härom underrättades fullmäktige genom protokollsutdrag af den 17 Juni 1762. Dessutom fingo riksens råd tillsägelse att aldrig hädanefter gå in i sådana författningar och rådslag, som skulle leda därhän, att bankens medel utan ständernas samtycke kunde tillgripas. Man skulle nu kunna tro, att banken icke vidare skulle besväras med undsättningar till kronan, utöfver hvad sekreta utskottet föreskrifvit. Så blef dock ingalunda händelsen. På grund af ofvannämnda lån till kronan hade summan af bankens utelöpande sedelstock betydligt ökat, hvilket förorsakat, att sedlarna sjunkit till hälften af sitt nominella värde i slutet af Juni 1762 och till en tredjedel i Okt. s. å. För att genom minskning af denna sedelmassa söka förbättra sedlarnas värde, utverkade fullmäktige en kongl. kungörelse af den 11 Nov. 1762, hvori bland annat stadgades, att alla lån på lösörepanter skulle inom en viss tids förlopp inbetalas. Bland dessa panter voro äfven det första kronolotteriets obligationer, af hvilka de flesta icke blefvo utlösta på föresatt tid. Och som fullmäktige icke vågade försälja dessa förståndna panter på auktion af fruktan att därigenom fördärfva statsverkets kredit, blef intet annat i saken åtgjordt, än att obligationernas ägare anmanades om lånens betalning, ehuru utan verkan. Af denna situation begagnade sig regeringen. I april 1763 hade fullmäktige, efter Kongl. Maj:ts åstundan, ett sammanträde med tre riksråd, hvilka bland andra utvägar att »lätta kronans tunga» äfven föreslogo, att de i banken pantsatta obligationer, som tillhörde det första kronolotteriet, måtte af kronan inlösas medelst nya förskrifningar till banken, hvarigenom verket skulle blifva kvitt de privata låntagarna samt i stället få statskontoret till gäldenär. Fullmäktige

funno sig icke böra vägra detta, då det endast bestod i ett simpelt utbyte af skuld, samt anförde vidare såsom skäl för propositionens antagande dels det oskiljaktiga sammanhang, som bankokrediten ägde med kronans, dels ock att kronan var bankens största gäldenär och dess betydande kronofordran mer eller mindre säker allt efter »kronans solvabilité», hvadan en nödig försiktighet fordrade att med en liten hjälp upprätthålla en debitor, hvars kredits förfall skulle hafva en så eftertänklig verkan för banken. Verkställigheten af ofvannämnda operation kom att uppskjutas till början af år 1764, då obligationerna voro till betalning förfallna, och då äfven en öfverenskommelse träffades om sättet att till nämnda panters ägare utbetala den åttendedel af obligationernas nominella värde jämte sista årets ränta, som berörda personer ännu hade att fordra af kronan utöfver de $\frac{7}{8}$, de redan såsom ett lån i banken undfått. Enligt aftalet skulle statskontoret deponera det erforderliga beloppet i banken och genom en kungörelse låta pantägarne veta, att de vid obligationernas förfallotid skulle få betalning i banken för nämnda åttendedel. Summan af de lån, banken lämnat på dessa obligationer, uppgick till 4,304,165 dal. kopp:mt, hvilket belopp kronan således blef skyldig banken. Deras nominella värde jämte ett års ränta belöpte sig till sammanlagt 5,268,003 dal. kopp:mt. Skillnaden mellan dessa belopp, 963,838 dal. kopp:mt, inlevererade statskontoret till banken, som därefter utbetalte penningarna till låntagarne.

Oaktadt Kongl. Maj:t på det kraftigaste försäkrat, att den skuld, som på ofvannämnda sätt öfverflyttats från de enskilda gäldenärerna på kronan, skulle före 1764 års slut vara till fullo likviderad, voro likväl vid årsskiftet 12 tunnor guld däraf obetalda. Som tiden för ständernas sammankomst nalkades, afsände fullmäktige den 9 Januari 1765 ett kraftigt bref till Kongl Maj:t, hvilket slutade med följande ord: »Bankofullmäktige, som ej kunna anse något mera säkert än ett så solent konungsligt löfte som det ofvannämnda om skuldens betalning, tillförse sig ock Eders Kongl. Maj:ts nådiga omsorg, att en betalning, som på några dagar blifvit uppskjuten, icke i verkställigheten skiljer sig längre än redan skett från den termin, som därtill utsatts. Eders Kongl. Maj:ts nådiga försäkran, fullmäktiges undersåtliga nit och villighet att med all

trogen tjänst gå riket tillhanda samt den synnerliga hjälp, som statsverket genom denna författning med dess obligationers inlösen hämtat, innefatta flera skäl, hvarunder fullmäktige kunna förhoppas en nådig villfarighet i denna deras underdåniga tillförsikt». I svaret förklarade Kongl. Maj:t sig vilja hos ständerna befrämja saken efter egen och bankens önskan. Detta skedde omedelbart efter riksdagens början, då Kongl. Maj:t föreställde sekreta utskottet den synnerliga tjänst banken i förenämnda hänseende gjort kronan samt öfverlämnade till detsamma att utse medel och utvägar till bankens betalning. Någon särskild anstalt härför vidtogs likväl icke, utan banken måste finna sig i att för nämnda fordran söka sin förnöjelse af de fonder, som anslagits till räntor och afbetalningar å dess öfriga lån till kronan.

Vid denna riksdag kommo mössorna till makten. De började genast att på ett hänsynslöst sätt förfölja och anställa räfst med det fallna partiet. Äfven dess bankofullmäktige fingo däraf sin beskärda del. Efter fullbordad granskning af deras förvaltning gjorde sålunda bankodeputationen uti ett till sekreta utskottet ingifvet memorial af den 28 Januari 1766 åtskilliga anmärkningar mot dem, af hvilka följande hade afseende på nu afhandlade ämne, nämligen att fullmäktige utan urskillning ständigt följt den idén, som borde kronans och bankens intresse vara oskiljaktiga uti all penningörelse samt deras kredit enahanda och densamma, ehuru sådant var stridande mot bankens första foundation och erhållna privilegier m. m.;

att, oakadt sekreta utskottet den 17 Juni 1762 förbjudit fullmäktige att mellan riksdagarna lämna kronan försträckningar, hade de likväl lånat statskontoret något öfver 14 t. g. eller det belopp, hvartill det första kronolotteriets obligationer i banken pantsatts.

Med anledning häraf och hvad ytterligare i memorialet anfördes mot fullmäktige föreslog bankodeputationen, att de borde från fullmäktigskapet vid banken entledigas samt dessutom ersätta den skada, banken kunde pröfvas hafva lidit genom deras förvaltning.

Denna anklagelseskraft kommunicerades med fullmäktige den 7 Februari 1766, hvilka afgåfvo en förklaring däröfver. Efter att hafva

uttryckt sin glädje öfver att få inför sekreta utskottets egna ögon förte sin oskuld och utreda allt hvad bankodeputationen genom sakernas sammanblandning framställt till deras skada, anförde de till sitt försvar mot ofvannämnda anmärkningspunkter i största korthet följande. Hvad angick kronans och bankens förenande uti ett intresse och en kredit, om denna idé existerat, härflöt detta från de författningar, som vidtagits icke af fullmäktige utan af föregående sekreta utskott och bankodeputationer. Skulle därför i de principer, som af dem fattats om bankostyrelsen, något finnas, som numera ansåges för skadligt och mindre öfverensstämmande med förra tidens stadgar om banken, torde allt sådant från sitt första upphof så mycket mindre kunna ledas in på fullmäktige, som desse då först voro brottsliga, om de af egen myndighet vågat vägra verkställighet af ständernas gällande befallningar. Hvad åter angick öfverflyttningen på kronans bankogäld af de 14 t. g., som utlånats på det första kronolotteriets obligationer, kunde detta icke kvalificeras såsom någon ny försträckning till kronan, ty härvid hade icke den minsta penning till statsverket utgått. Då dessa i banken pantsatta kronoförskrifningar vid förfallotiden utbytts mot andra kronans skuldsedlar, hade allenast ett betalningsanstånd medgifvits för ett redan utlämnadt lån. Vidare yttrade de: »Så gärna fullmäktige efter lag och förra tidens bruk funnit sig inför Bankodeputationen till redogörelse skyldige, så besynnerlig måste likväl den händelsen förefalla, hvilken allt ifrån bankens första inrättning icke förr än nu timat, att fullmäktige gemensamt blifvit sina kommitenter förestälda, såsom de där af okunnighet och en själfsvåldig egennyttia satt sin plikt åsido och därigenom deras förtroende förverkat. Emellertid är och förblir, näst de resp. ståndens dyrbara förtroende, samvetsfriden för fullmäktige en belöning, som ingen jordisk makt dem betaga kan. Slutligen önska fullmäktige hjärteligen, det värdes den högste Guden välsigna och bevara det högst viktiga bankoverket samt af sin visdoms anda tilldela Riksens Ständer de visa rådslag samt mogna och i alla tider bestående författningar, medelst hvilka Svea rikets bank en växande förkofran vinna måtte, riket ej mindre till heder och styrka än hvarje dess trogna invånare till trygghet och fromma».

Sedan fullmäktiges förklaring ingifvits till sekreta utskottet, kommunicerades den med bankodeputationen, hvilken i sitt yttrande till utskottet förklarade, att deras memorial befunnits förtjäna så mycket större uppmärksamhet, som därmed åsyftades icke blott att förklara de mot fullmäktige anmärkta felaktigheterna utan fastmer att bortblanda sakernas rätta sammanhang samt förtyda och till trovärdigheten förringa deputationens ifrågavarande anmärkningar. Med anledning häraf utbrast denna i vredesmod: »Så ohördt och sällsamt det är, att Bankodeputationen skulle vid öfverläggningar i mål, som redan blifvit utredda, oroas och besväras af slika oordentliga stridskrifter, hvilka till intet annat leda än sakernas återförande i oreda; så eftertänkliga äro de utlåtelse, genom hvilka fullmäktige sökt bibringa de tankar, som skulle denna Deputation velat medelst sakernas sammanblandning göra fullmäktige skada med flera svåra tillmälen, som på åtskilliga ställen uti deras memorial finnas införda.» Deputationen öfvergick därefter att göra några erinringar mot fullmäktiges förklaring öfver ofvannämnda anmärkningspunkter, »icke af någon nödvändighet att bestyrka sina uppgifter, utan för att visa desse herrar bankofullmäktige deras ofog». I riksdagsrelationen hade fullmäktige uttryckligen förklarat, att det, som mest styrkte dem till att antaga regeringens förslag om inlösen af de i banken pantsatta lotteriförskrifningarna, var det oskiljaktiga sammanhang, som bankokrediten ägde med kronans, hvadan idén om deras förenande uti ett intresse både existerat och verkligen blifvit följd. Samma idé hade likväl icke af de förra sekreta utskotten och bankodeputationerna stadgats fullmäktige till efterföljd, fast mindre någon ständernas gällande befallning därom utfärdats, som fullmäktige ville förebringa. Tvärtom hade bankens grundförfattningar borttjäna fullmäktige till obrottslig efterlefnad i sådana mål, som ankommit på förskott till kronan. Och allra minst hade de bortnyttja nämnda idé för att bevilja det lån, kronan fått för inlösen af lotteriförskrifningarna, då de hade för sig sekreta utskottets så allvarsamma förbud att mellan riksdagarna gifva kronan försträckningar. Då banken utan betalning affört de på obligationerna beviljade lånen från gäldenärernas räkningar och i stället antagit kronan till sin debitor, kunde detta icke anses såsom en prolongation

af ett gammalt kronans lån utan för en ny försträckning till kronan, helst banken dessförinnan icke känt staten som sin debitor utan haft att hålla sig till de rätta låntagarna, nämligen obligationernas ägare. Slutligen gjorde deputationen den anmärkningen, »att fullmäktige på flera ställen uti sitt memorial gauska missfirmligen sig utlåtit, som skulle deputationens ledamöter, i uppsåt att dem skada göra, hafva tillvitat dem oförskylldt åtskilliga förbrytelser med flera likaså osannfärdiga som djärfva tillmälen». Ett sådant uppförande och bemötande mot bankodeputationen var så mycket mera förgripligt, som det icke skett af någon hastig öfverilning utan med den stadgade öfverläggning, som erfordrats, för att deras vidlyftiga memorial skulle hafva kunnat tillredas. Deputationen begärde för den skull sekreta utskottets gemensamma öfverläggning, huru fullmäktige för denna sin förgripelse skulle anses, så att den icke måtte gifva efterdöme för flera sådana olagliga händelser och försök, hvilka kunde hafva de äfventyrligaste följder för regeringssättet. Detta yrkande vann icke sekreta utskottets bifall. Däremot beslöt det i enlighet med bankodeputationens hemställan, att alla fullmäktige skulle afskedas samt ersätta den skada, de kunde pröfvas hafva tillskyndat banken, hvarjämte ärendet skulle ad notitiam föreläggas ständernas plena.

På *riddarhuset* ville man icke antaga sekreta utskottets betänkande såsom endast ad notitiam lämnadt, ty då detta utskott icke ägde rätt att utnämna fullmäktige, så saknade det ock befogenhet att afsätta dem, hvilket allt däremot tillkom hvarje stånd för sig. I enlighet härmed beslöts, att, som adelns fullmäktige voro hederliga män, värdiga ståndets förtroende, skulle de få decharge för sin förvaltning af bankoverket; och efter som utskottet pröfvat nödigt, att deras antal åter borde minskas till två för hvarje stånd, beslöt adeln vidare, att de två äldre skulle afgå och de två yngre stanna kvar. Sedan dessa afsagt sig uppdraget, valdes nya. Hos *prästerskapet* åter behandlades ärendet såsom endast ad notitiam meddeladt, hvadan nya fullmäktige valdes. I *borgarståndet* förfors på samma sätt. Dock hade dess fullmäktige redan år 1765 måst afgå och två nya valts. Hvad *bondeståndet* angick, kunde det icke yttra sig i ämnet, då det icke iklädt sig någon garanti för banken. Två stånd stodo således

mot ett. Ständernas expeditionsdeputation utfärdade därför ett protokollsutdrag till sekreta utskottet af den 17 Juni 1766, hvori omförmäldes, att ständerna icke haft något att erinra mot utskottets ofvannämnda utlåtande. I anledning häraf förordnade det sedermera på bankodeputationens hemställan, att förutvarande fullmäktige skulle ersätta vissa uppgifna förluster, som banken påstods hafva lidit genom deras förvållande. Sedan bankokommissarierna erhållit uppdrag att ombesörja verkställigheten häraf, androgo de hos fullmäktige, hur svårt det var att förena sekreta utskottets förordnande om de förra fullmäktiges tilltalande och två stånds decharger för sina fullmäktige. Härå svarades, att det icke tillkom banken att pröfva det företräde till verkställighet, som dessa två beslut kunde äga, och därför skulle de förutvarande fullmäktige underrättas om hvad dem ålagts att ersätta. Kommissarierna gjorde därefter ingenting vidare åt saken och vid nästa riksdag befriades desse fullmäktige från all ersättningskyldighet.

Inlösen af det andra kronolotteriets obligationer.

Af dessa hade i banken pantsatts en stor mängd. Ehuru i Kongl. Förordningen af den 11 Nov. 1762 stadgats, att lån på allehanda slags lösörepanter skulle inom viss tids förlopp vara inbetalda, hade likväl detta i regel icke skett med lånen på nämnda obligationer, och hade fullmäktige ej heller låtit försälja dessa förfallna panter på auktion af omsorg för kronans kredit. Emellertid beslöt bankodeputationen vid 1765—1766 års riksdag, att banken skulle ur panterna söka sin förnöjelse, om låntagarne icke godvilligt betalte. Vid de bankoauktioner, som till följd häraf höllos, inropades dylika obligationer för kronans räkning till ett sammanlagdt belopp af 3,218,327 dal. kopp:mt, utgörande $\frac{7}{8}$ af deras nominella värde. Som statsverket icke ägde någon tillgång att betala de gjorda inropen, omsattes dessa till ett kronolån i banken mot 3 % ränta. Beträffande de af brukspatronen Lefebure pantsatta obligationerna, nominellt 1,711,200 dal. kopp:mt, hvilka i anseende till de med honom förelupna omständigheter ¹⁾

¹⁾ Säsom bolagsman i ett s. k. växelkontor med uppdrag att styra växelkursen hade Lefebure af riksdagen förklarats skyldig att ersätta en

undantagits från auktion, likviderades dessa på det sätt, att den del af obligationssumman, som motsvarade bankens fordran eller 1,406,099 dal. kopp:mt, förvandlades till ett kronolån i banken och återstoden afgick på hans skuld till kronan. För nämnda två kronolån fick banken söka sin godtgörelse af de kronoinkomster, som i ett för allt anslagits till räntor och afbetalningar å bankogälden, enligt sekreta utskottets beslut den 6 Okt. 1766.

År 1769 voro de ännu utelöpande obligationerna till ett belopp af något öfver 11 t. g. förfallna till betalning och borde inlösas, men som de för ändamålet anslagna fonderna användts till statsbristens täckande, måste deras innehafvare nöja sig med att få dem utbytta mot andra, löpande med 6 % ränta. Ett allmänt missnöje förspordes häröfver. Efter riksdagens början förklarade ock statsdeputationen i ett protokollsutdrag till sekreta utskottet af den 20 Juli 1769, att de till ett sådant missnöje hade stor orsak, samt föreslog därför, att såväl de, som redan utbytt sina lotteriförskrifningar mot andra, som de, hvilka ännu innehade sådana, måtte fritt få välja att antingen få dem prolongerade eller betalda. Men enär årets stat redan afslutats med en säker brist af mer än 9 1/2 t. g., såg deputationen ingen annan utväg än att banken måtte därtill förskjuta nödiga medel.

Ärendet remitterades till bankodeputationen, hvilken den 22 Juli yttrade sig häröfver på följande sätt. Den fann det mycket betänkligt att förvandla denna kronoskuld till bankogäld, ty banken komme härigenom att till nästan full summa blifva kronans kreditor för det kapital, som upplånats genom det andra kronolotteriet. Orsaken till penningars anskaffande år 1759 genom lotteri hade varit, »att banken skulle blifva lisad uti sina försträckningar till kronan och dess kredit ej ställas i något äfventyr». Detta skäl borde gälla i ännu högre grad nu, då kronans bankoskuld vid detta års början var 142 t. g. större än den varit vid 1759 års slut. Härtill kom, att banken till flera millioner dal. silf:mt gått i borgen för kronans in- och utländska lån. Dessutom ägde banken af flerårig erfarenhet den skäligen fruktan, att statskontorets afbetalningsmetoder lättare kunde arrangeras än del af de förluster, kronan och banken skulle hafva lidit genom hans och de andra bolagsmännens skötsel af växelärendena.

uppfyllas», helst ännu i friskt minne var, hurusom de räntor, som till bankens betalning för slottsbyggnads- och kronoförpantningslånen ¹⁾ anslagits, vid sista Riksdag till statsverket åter indragits. I anseende till dessa och andra i betänkandet anförda omständigheter kunde deputationen icke tillstyrka sekreta utskottet att låta banken försträcka medel till obligationernas inlösen. Banken befriades ock från denna handräckning. Sedermera förordnade sekreta utskottet, att en kungörelse skulle utfärdas af innehåll, att obligationsinnehafvarne borde med det första anmäla, huruvida de ville mottaga kontant betalning för dessa förskrifningar eller hellre önskade få dem prolongerade mot 6 % ränta och på så lång tid, som åstundades, dock minst ett år, hvarefter likvidationen mellan kronan och lotteriförskrifningarnas ägare skulle försiggå på nämnda sätt.

¹⁾ Banken hade förskjutit medel till statsverket för inlösen af de kronoräntor, som till privata pantsatts, mot säkerhet i nämnda räntor.

Litteratur.

Englisches Staatsrecht von JULIUS HATSCHEK, Band I, *die Verfassung*, Tübingen 1905.

Äntligen har den länge väntade framställningen af Englands offentliga rätt uti det stora samlingsverket, *Handbuch des Oeffentlichen Rechts in Monographien*, kommit. Det är en yngre vetenskapsman, utgången ur Jellineks skola, som vigt sig åt studiet af detta märkvärdiga statsväsen och härmed skänkt oss den första fullmogna frukten däraf. Den andra, omfattande förvaltning m. m., utlofvas inom kort.

Det stora intresse, som Englands statsväsen erbjuder särskildt för oss svenskar, som jämte engelsmännen äga den äldsta författningshistoria i världen, påkallar ett omnämmande af detta arbete i *Statsvet. Tidskr.* Det är likväl icke möjligt att här gifva en på något vis uttömmande redogörelse för detsamma. Blott en uppräkningslista af kapitelrubrikerna samt några korta anmärkningar kunna få plats.

Början göres med en kort inledning, uti hvilken likväl förf. hinner att fullständigt bryta stafven öfver sin närmaste föregångares Gneists åsikter om grundlaget för och den allmänna utvecklingen af Englands författning i nutiden. Därefter följer en grundläggande framställning af den engelska statsrättens historia, af statsbegreppet i England samt af källorna för den engelska rätten (*Common Law, Statute law* och *Equity*). Härvid får förf. i rikt mått tillfälle att framhäfva de stora olikheterna mellan England och kontinentens stater, isynnerhet Tyskland. Likaså inordnas den engelska uppfattningen af staten uti den tyska juridiska vetenskapens kategorier, hufvudsakligen efter Gierkes skema för de olika slagen af samfund. Därpå behandlas territorium och folk, statens konstituerande element, enligt positiv gällande rätt, ett nödvändigt ehuru för icke-engelsmän skäligen intresselöst kapitel. Härefter följer under hufvudrubriken »de öfversta statsorganen»,

den i högsta måtto intressanta redogörelsen för först »parlamentet», därefter »kronan». Man märke ordningen mellan dem! Redan härigenom visar sig Hatschek gå andra vägar än sin mästare, Jellinek. Äfven finner man däraf, att H., ehuru i fråga om hvarje särskild institution följande den historiska utvecklingen, dock i stort öfvergifvit denna vid framställningen af Englands statsväsen öfliga metod för att endast fästa sig vid det nuvarande förhållandet mellan krona och parlament.

Lejonparten af framställningen är ock ägnad åt det senare under följande rubriker: det engelska parlamentets historia och juridiska natur — bildande och sammansättning af underhus och öfverhus — parlamentets sammanträde och upplösning m. m. — *lex et consuetudo Parliamenti* (arbetsordningen) m. m. Vidare i ett följande kapitel: parlamentets funktioner, lagstiftande, penningbeviljande, förvaltande (*private bills*) och dömande. Slutligen *parliamentary government* såsom dels författningsombildande dels förvaltande verksamhet. Den sista stora hufvudafdelningen behandlar »kronan» i dess olika moment (tronföljd, de kungliga prerogativen m. m.) — allt jämförelsevis helt kort.

Materialet för framställningen är icke blott förut kända och använda källor utan ej sällan äfven nya. Behandlingen af de olika partierna är i kvantitativt afseende rätt ojämn, i det att vissa sådana fått stor bredd, andra knapphändigt affärdas. Detta förklaras emellertid däraf, att förf. gärna vill säga något annat än sina föregångare och därför föga uppehåller sig vid de allmänt bekanta och framhållna dragen i Englands författning, men kanske ännu mer af den »juridiska metoden», som han efter tysk uppfattning tillämpar. I rent yttre afseende, betr. satsbildning och språk, är framställningen mönstergill. Boken låter sålunda läsa sig med mycken lätthet — en stor och ej alltför vanlig förtjänst hos tyska vetenskapliga arbeten.

Utaf de många nyheter, hvarpå H. hjuder, skola här blott tvenne framhållas, de som förläna arbetet dess utmärkande karaktär.

Den ena af dessa nyheter är omdömet om *the selvgovernment* och den därmed sammanhängande frånvaron af en stark administration. Långt ifrån att häruti såsom Gneist se något ideal, menar H., att detta numera är den engelska författningens största brist, samt att hela utvecklingen under 1800-talet och ännu länge går ut på att skapa en stark centralmakt med därtill hörande förvaltning. *The glory Revolution 1688*, som grundlade parlamentets öfvermakt, förstörde den organisation, hvarmed kronan, senast under Stuartarne, styrt land och rike. *Privy Council* med dess olika utväxter sköts åt sidan och kabinettet samt parlamentet öfvertogo, hvad som blef kvar af förvaltningen, sedan det mesta däraf öfverlämnats åt grefskapens gentry. Denna decentralisation, hvarunder statens verksamhet reducerats till ett minimum och medborgarne skola sköta sig själfva utan dess inblandning enligt

den gamla liberalismens doktrin, söker man sedan 1830-talet mödosamt upphäffa. Att återställa en stark centralförvaltning samt att bringa den lokala i nära beroende af den är enligt Hatschek det problem, med hvars lösning den engelska författningen nu mest arbetar.

Otvifvelaktigt har H. härutinnan rätt. England, som för tidigt bröt med det enväldiga konungadömet, håller på att ta igen, hvad det därmed gick miste om, en stark administration. Fråga är blott, om ej H. med sina tyska förebilder för ögonen något förstorar denna tendens. Svaret härå torde bli lättare att ge, när vi få nästa del, som skall teckna förvaltningen.

Den andra stora nyheten, som H. bjuder på, är den tyska juridiska metoden, som nu för första gången tillämpas på en författning, hvilken icke är ett verk af teoretiserande politiker och jurister, utan som spontant uppvuxit under trycket af stora politiska händelser samt såsom sedvanerätt. På sitt sätt har metoden väl bestått proffet, men också blott på sitt sätt eller så långt den räcker. Som bekant har af gammalt funnits en juridisk behandling af den offentliga rätten hvilken består uti en kommentar till d. v. s. utläggning af gällande rättssatser. Alla handböcker uti positiv statsrätt äro sådana kommentarer (Så t. ex. de bekanta arbetena af Naumann och Rydin hos oss). Den nya af Laband och Jellinek m. fl. tyskar inaugurerade metoden, som tillämpas icke endast på de enskilda författningarna utan äfven på den allmänna statsläran, afser att i hvarje institution uppsåra en rättsregel och vidare att inpassa denna uti de allmänna juridiska begreppskategorierna, sådana dessa deducerats fram ur privaträtten och enkanterligen romersk rätt. Nekas kan icke, att detta behandlingssätt skänker reda och klarhet, i det att man får en välbekant etikett satt på all ting. Men med denna systematisering och etikettering förklaras i de flesta fall staten och dess institutioner blott ganska ofullständigt. Hvad som är en rent underordnad sak, en juridisk formalitet, göres ofta till hufvudsak och förhållandet af orsak och verkan vändes om. Det är sålunda på grund af denna metod, som Jellinek alltjämt betraktar monarken i England som statsmaktens egentlige bärare och Hatschek vill reducera Irlands Home-Rule-fråga till en efterblifven utveckling af korporationsbegreppet (s. 93) samt förklarar kabinetsregeringen som en följd af 1707 års akt om vissa ämbetsmäns uteslutning ur underhuset och de förändringar häri, som tid efter annan gjordes genom *Standing Orders* d. v. s. arbetsordningen (s. 549 ff). De formella rättssatser, som åtfölja alla statsinstitutioner och statsfunktioner ofta blott såsom korollarier, framhäfvas på detta sätt på bekostnad af dessa själfva och de politiska makter och statshandlingar, som skapat institutionerna och därmed äfven den formella rätten.

Det är detta behandlingssätt, som ger Hatscheks framställning dess karakteristiska prägel. Sålunda innehåller den föga eler intet om den långa kampen mellan konung och parlament,

hvilken bildar den röda tråden i Englands statsutveckling, och hvars slutresultat är den bestående författningen. Englands stora statsakter, *Magna charta*, *Petition of right*, *Bill of rights* m. fl. knappt omnämnas, medan däremot *lex parlamenti* d. v. s. de arbetsordningar, som husen ge sig själfva, starkt framhållas såsom källa till författningsändringar. Framställningen af konungamakten krymper ihop till en kortfattad uppräknig och beskrifning af de kungl. prerogativen (s. 590 o. 611 ff.). Och parlamentets maktbefogenheter tecknas hufvudsakligen genom en redogörelse för parlamentsprivilegierna (§ 75) och de olika sätten för ärendenas behandling i Underhuset (§§ 80—97). Kabinettet slutligen, denna märkliga nyskapelse, förklaras som sagdt utaf vissa obetydliga ändringar i arbetsordningen. I förbigående må anmärkas, att förf. med synbar tillfredsställelse anser sig härmed ha bevisat, att kabinettet är ett rättsinstitut (s. 557) — något som engelsmännen själfve icke velat erkänna.

Öfver allt träda sålunda de politiska synpunkterna tillbaka för de formal-juridiska och institutionerna för de rättsregler, som åtfölja dem. Att framställningen på detta sätt stundom blir ganska mager, är tydligt, men likaså att den ger fasta och klara konturer. Det är, som finge man i st. f. den fulla gestalten bestommen, som bär upp densamma. En juridisk dissektion skulle man snarast vilja kalla detta framställningssätt, i förevarande fall emellertid utförd med mästarehand och därför ock i hög grad fängslande. De nya synpunkterna glädja alltid, allra helst när de på ett så glänsande sätt tillämpas.

En anmärkning vilja vi dock till sist göra. Den gäller H:s karakteristik af det parlamentariska styrelsesättet.

Försmående den vanliga definitionen däraf — att ministrarne måste tagas ur parlamentsmajoriteten (s. 584 ff.), ett faktum, som han för öfrigt naturligen själf erkänner (t. ex. s. 624) — karakteriserar han den såsom en parlamentets d. v. s. underhusets regering och förvaltning (s. 502, 573, 584). Man kan svårligen återhålla den tanken, att H. härvid fallit offer för begäret att säga något nytt och annat än sina föregångare. Genom sin egen framställning dementerar han till öfverflöd denna uppfattning af den engelska parlamentarismen, enligt hvilken underhuset vore genom sina kommitteer den rätte regenten i England, icke kabinettet.

Det utmärkande draget i Englands parlamentariska författning är tvärtom, såsom äfven H. med eftertryck påvisar och för öfrigt allbekant är, att kabinettet d. v. s. regeringen allt mer styr underhuset (ss. 7, 9 o. flerst.). Så godt som hela laginitiativet har öfvergått i dess händer (ss. 444 ff., 645); vidare leder kabinettet helt och hållet underhusets arbete och bestämmer dagordningen, föranleder debattens afslutande m. m. (ss. 373 ff., 388, 417, 442); och till och med *private-bills*-förfarandet, som verkligen innebär en förvaltning å parlamentets sida, öfvergår snabbt till systemet med *provisional orders*, som utgå från regeringen (ss. 520, 525 ff.). En-

dast i fråga om kontrollen öfver statsmedlens användning har parlamentet fått sin befogenhet utvidgad (egentl. sedan 1866), men märk väl, det utskott, som har denna kontroll om hand, *Committee of Public Accounts*, Englands statsutskott, sammansättes på förslag af regeringen (s. 575). För öfrigt går utvecklingen nu mer i riktning af inskränkning i budgetens specialisering i st. f. motsatsen (s. 459). Utskottsväsendet spelar slutligen icke alls den rol, som H. vill tilldela detsamma. Ty i fråga om alla allmänna ärenden, *public bills*, är förnämsta utskottet *the whole House*, där ministrarne äro närvarande, och ett sådant utskott kan icke taga ledningen, på samma sätt som de amerikanska och svenska eller äfven de franska utskotten göra. Tvärtom blir detta blott ännu ett medel för kabinettet att leda huset. I stort som i smått är bilden alltså densamma: kabinettet styr parlamentet på samma gång som den för sin existens beror af dess majoritet. Det formal-juridiska kravet, att parlamentet godkänner kabinettets regering, gör icke detta själf till regerande, såsom andra parlament (det amerikanska och det svenska) verkligen äro i vissa fall. Det är åter metoden, som förvillar synen.

Mén såväl denna anmärkning som vissa andra, som kunna göras, t. ex. angående parlamentsförhandlingarnas processuella karakter, förringa blott föga arbetets värde. Det är i alla händelser ett monumentalt verk, som gör sin författare stor heder.

P. F.

Stormakterna. Konturer kring samtidens storpolitik af RUDOLF KJELLÉN. Andra delen. England, Förenta Staterna, Ryssland, Japan. VIII + 264 sid. Stockholm 1905.

Prof. Kjelléns arbete om samtidens stormakter, hvars första del anmäldes i föregående häfte, föreligger nu, sedan äfven andra delen utkommit, som ett afslutadt helt. Det dubbla mål, förf. ställde upp för sig i inledningskapitlet — att gifva å ena sidan en öfversikt af världspolitikens allmänna läge, å andra sidan en analys af de konstituerande momenten i uppkomsten och fortbeståndet af stormaktsbildningar — har härmed slutföljts.

Författaren egnar i den här föreliggande delen ett kapitel åt hvardera af de fyra i titeln nämnda stormakterna, i ett femte behandlas den stora orientens problem och slutligen dragas i det sista några allmänna konklusioner af den föregående undersökningen. Det låter sig naturligtvis ej göra att inom ramen af denna anmälan gifva en något så när fullständig redogörelse för det rika innehållet i dessa kapitel, åt hvilka för öfrigt de där behandlade stora frågorna skänka ett alldeles särskildt intresse. Det enda här kan vara tal om är att redogöra för författarens uppfattning i några speciella punkter af större betydelse.

Grundtanken i arbetet kan sägas vara, som redan antyddes i anmälan af förra delen, att visa, hur de geografiska förhållandena återspeglas i folkens politiska historia. Tillfälliga konjunkturen kunna fördunkla bilden; icke minst är detta fallet just i våra dagar. Men författarens öfvertygelse är, att det geografiska momentet efter hand skall framstå som det mest konstanta i historien. Det är härvidlag icke fråga så mycket om läget som om statsområdenas utsträckning och naturliga beskaffenhet. I täflingskampen mellan folken skola med tiden de olikheter, som bero på försprång i människotal och kultur, utplånas och hvart folk endast göra sig gällande i mån af sitt lands naturliga företräden.

För att en stat skall hafva hopp om att bestå som stormakt, fordras därför i främsta rummet ekonomisk styrka hos moderlandet. Från denna synpunkt var det den ogynnsamma prognosen ställdes för Italien. Författaren tror sig dock kunna uppställa äfven ett annat villkor, ett kvalitativt, för stormaktsrang under den »planetariska» tidsåldern. Det är hvad han med en från Aristoteles lånad term kallar »hemlandets autarki», dess förmåga att existera oberoende af andra stater genom landets egen produktion. I detta hänseende anser han endast Förenta staterna, Ryssland och ett nydanadt Kina bestå profvet. De öfriga europeiska staterna kunna blott om de sammansluta sig till Europas förenade stater, stå fram jämsides med de nämnda. För det brittiska världsväldet finnes, som det framgår häraf, ingen själfständig plats i denna framtidsbild. Trots den glänsande maktställning, detta rike för närvarande intager, och trots de sista årens diplomatiska framgångar, har det enligt författarens förmenande, redan på 80-talet passerat sin kulmen och befinner sig nu i regress. Detta sitt omdöme stöder han å ena sidan på de hastigt på hvarandra följande växlingar i den engelska maktställningen, som han trott sig konstatera under de båda senaste decennierna. Å andra sidan har England de sista åren faktiskt, trots de absoluta talens ökning, gått relativt tillbaka i ekonomiskt afseende, isynnerhet i jämförelse med Förenta staterna och Tyskland. »I den stundande handelspolitiska kampen mellan Englands större kapital, Tysklands högre skolning och Amerikas rikare natur, skall England, om allt får naturligt utveckla sig, falla det första offret». Med dessa ord ställer författaren prognosen för Englands ekonomiska framtid. I de chamberlainska planerna på en tullunion mellan moderlandet och kolonierna, hvilkas genomförbarhet prof. K. ej vill förneka, ser han endast ett palliativ. Det brittiska världsväldet kan icke bestå i längden, ty »det är mot naturen». Det sista uttalandet får sin förklaring i författarens politisk-geografiska teori, att med utvecklingen af samfärdsmedlen öfver land hafven skola återtaga den politiska skiljarroll, som de snabba framstegen på sjökommunikationernas område för en tid undanskjutit. Den marina stormakts-typen — moderlandet med de i skilda världsdelar kringspidda kolonierna, hvarpå det brittiska världsväldet är det mäst lysande

exemplet — anser författaren därför vara afgjordt mindre liiskraftig än den kontinentala, som bygger på det stora sammanhängande området.

I arbetets inledningskapitel visade författaren hän på den starka oro, som till följd af de senaste årens världspolitiska tilldragelser trädt i stället för det forna lugnet i de egentligen kulturbärande staterna i Europa. Denna oro kan sägas liksom hafva kristalliserat sig i några slagord, i talen om den »amerikanska», den »slaviska» och den »gula faran».

Militärt sedt, kan man efter prof. Kjelléns mening knappast tala om annat än en slavisk eller rättare en rysk fara. Världshafvet står hindrande i vägen för amerikanska expansionsplaner mot Europa, liksom det för Förenta staterna har varit ett isolerande skydd, som möjliggjort för folket att helt egna sig åt lösandet af sina kulturuppgifter, utan att i afsevärd mån behöfva offra kapital och arbetskraft på försvaret. Och mellan Vesteuropa och Ostasien utbreder sig det ryska riket som en väldig buffertstat. Ryssland åter har genom själfva sitt läge större förutsättningar för att söka och vinna utvidgning på europeiska grannars bekostnad. Och då dess frammarsch österut hejdades, var det många, som med Sven Hedin fruktade, att den ryska expansionsdriften i stället skulle rikta sig västerut och då i främsta rummet mot Skandinavien. Prof. K. medgifver visserligen möjligheten häraf, men han anser — och det säkerligen med rätta — att den är föga sannolik. Den inre oron och det därpå troligen följande omdaningsarbetet kommer förmodligen att taga den ryska uppmärksamheten i anspråk under en lång följd af år.

Helt annorlunda är den bild, som möter på det ekonomiska området. Där är den amerikanska faran för närvarande en afgjord verklighet. Landets naturliga rikedom och den starka arbetsintensiteten möjliggöra en fruktansvärd konkurrens med Europa. Och för jänkimännen framstår det som en icke allt för aflägsen möjlighet, att den ekonomiska hegemonien skall tillfalla deras land. Professor K. synes dock anse faran vara af mera temporär natur och beroende på »skillnaden mellan Förenta staternas stora tomrum och Europas öfverfyllda salar».

»Den gula faran», som tid efter annan i olika faser uppträdt i vesterländsk litteratur, men efter stormakternas samfällade uppträdande mot Kina i anledning af boxaroroligheteterna, något skjutits i bakgrunden, har tillföljd af de japanska segrarna åter börjat debatteras. Prof. Kjelléns ståndpunkt i denna fråga är, att från Japan själf något svårare konkurrens ej hotar Europa, trots de, tillföljd af arbetets billighet, låga produktionskostnaderna. Han stöder detta sitt omdöme dels på landets relativa naturliga fattigdom, dels på japanernas bristande begåfning för affärer. Den japanske arbetaren lär dessutom ha visat sig mindre duglig och uthållig än den europeiske. — Men Japan i förening med Kina, en dylik konstellation skulle innebära en verklig fara om icke för Europa

direkt så dock för Europas välde i Asien. Därmed vore det viktigaste steget taget mot Asiens emancipation från europeiskt herradöme.

Gentemot dessa från olika håll hotande faror, har särskildt från tysk sida framhållits såsom enda räddning en sammanslutning mellan Europas stater, utom Ryssland, naturligtvis under tysk ledning. Äfven prof. Kjellén hänvisar i afslutningskapitlet till denna lösning såsom den enda möjliga, om ej Europa vill »abdikera från världshistorien».

Man återfinner i arbetets senare afdelning samma noggrannhet i fakta, samma spiritualitet i framställningen, men också samma något oratoriska klang i stilen, som utmärkte den föregående. Och ämnets natur har gjort, att det här lika litet som i den förra kunnat undvikas, att författarens omdömen, trots den starka vetenskapliga apparaten, icke sällan måste bli mer eller mindre godtyckliga. Detta hindrar dock icke, att arbetet i dess helhet utgör en högst värdefull tillökning i den svenska statsvetenskapliga litteraturen.

Hi.

Administrativ praxis.

8. *Stadgandet, att dyrtidstillägg allenast må tilläggas tjänstemän och betjante, hvilkas aflöning blifvit af Konung och riksdag till siffran bestämd eller eljest utgår efter af riksdagen pröfvade grunder, har ej ansetts utgöra hinder för utbetalning af dyrtidstillägg till riksförsäkringsanstaltens tjänstemän och betjante.*

Sedan utsedde kommitterade uti afgifvet förslag angående organisation af riksförsäkringsanstalten beräknat lönerna för anstaltens tjänstemän och betjante till sammanlagdt 40,500 kronor samt anslaget för expenser till 19,500 kronor, hemställde kommitterade, att till aflöning af bemälda tjänstemän m. fl. och expenser för extra stat skulle anvisas sammanlagdt 60,000 kronor.

Då K. M:t emellertid ej ansåg lämpligt, att de till aflöningar för tjänstemän erforderliga medel skulle uppföras på extra stat, föreslog K. M:t i den proposition, som i ämnet afläts till 1902 års riksdag, att för bemälda tjänstemän skulle fastställas en stat, som efter de förändringar K. M:t ansett böra äga rum i vissa af de utaf kommitterade föreslagna lönerna, skulle uppgå till 46,100 kronor. Uti underd. skrivelse den 13 maj 1902 anmälde riksdagen, att riksdagen med afslag å framställningen om fastställande af aflöningsstat för en riksförsäkringsanstalt, medgifvit bl. a., att från och med år 1903 finge till bestridande af aflöningar till riksförsäkringsanstaltens tjänstemän och betjante samt expenser vid densamma årligen användas förslagsvis 58,000 kronor, dock under villkor att bl. a. aflöningarna till en hvar af anstaltens två afdelningschefer och dess sekreterare icke utginge med högre belopp än som motsvarade aflöning för tjänstemän af andra graden vid statens centrala ämbetsverk, och anförde riksdagen uti sin motivering bl. a. att, ehuru riksdagen ansett att ordinarie stat för anstalten icke för det dåvarande borde fastställas, utan att i stället till bestridande af utgifterna för dess förvaltning erforderliga medel borde ställas till K. M:ts förfogande, riksdagen likväl funnit vissa uttalanden påkallas beträffande ordnandet af denna förvaltning, hvarvid riksdagen bl. a. framhöll, att det af kommitterade uppgjorda förslaget till anstaltens orga-

nisation jämte aflöningar för dess tjänstemän synts riksdagen i det hela vara väl afpassadt efter den verksamhet, som, så vidt för det dåvarande kunde beräknas, skulle komma att åligga anstalten under dess första tid, samt att äfven lönerna för afdelningscheferna och sekreteraren, i hvilkas löner K. M:t föreslagit förhöjning, enligt riksdagens mening borde kunna tillsvicare begränsas till de af kommitterade i sådant afseende förordade beloppen, hvilka motsvarade löneförmånerna för andra gradens tjänstemän inom statens centrala ämbetsverk.

Men i den af K. M:t för år 1903 fastställda staten för riksförsäkringsanstaltens tjänstemän och betjante upptogos lönerna till samma belopp som i kommitterades förslag, med undantag allenast beträffande chefen och förste vaktmästaren, i fråga om hvilkas löner nedsättning ägt rum.

Efter granskning af riksförsäkringsanstaltens räkenskaper för år 1903 yrkade Kammarrättens revisionsafdelning uti framställd anmärkning att, enär till nedannämnda personer utgifvits såsom dyrtidstillägg för samma år följande belopp, nämligen till en hvar af t. f. byrådirektörerna Fredholm och Tengstrand samt t. f. sekreteraren och ombudsmannen Enbom 450 kr., till en hvar af t. f. notarierna Forsberg, von Krusenstjerna och Backman samt t. f. registratorn Nordenmark 300 kr., till förste vaktmästaren J. E. Eriksson 110 kr. och till vaktmästaren H. F. Nordin 80 kr. eller tillhopa 2,740 kr., men ifrågavarande tjänstemäns och betjantes aflöning hvarken blifvit af konung och riksdag till siffran bestämd eller eljest utginge efter af riksdagen pröfvade grunder samt bemålde personer följaktligen, jämlikt nåd. kung. ang. de dyrtidstillägg för nämnda år åt en del tjänstemän och betjante den 10 juni 1903, icke varit berättigade att åtnjuta oförmålda dyrtidstillägg, det utgifna beloppet 2,740 kronor måtte ersättas. Till stöd härför anförde afdelningen, att 1902 års riksdag, med afslag på K. M:ts i nåd. proposition gjorda framställning om fastställande af en aflöningsstat för riksförsäkringsanstalten, beträffande aflöningen till nämnda anstalts tjänstemän och betjante allenast medgifvit, att fr. o. m. år 1903 finge till bestridande af aflöningar samt expenser vid anstalten årligen användas förslagsvis 58,000 kr., dock under villkor bl. a. att aflöningarna till en hvar af anstaltens två afdelningschefer och dess sekreterare icke finge utgå med högre belopp än som motsvarade aflöning för tjänstemän af andra graden vid statens centrala ämbetsverk.

I den förklaring öfver anmärkningen, som afgafs af t. f. öfverdirektören och chefen för riksförsäkringsanstalten m. fl., framhölls, att af riksdagens skrifvelse syntes framgå att riksdagens mening varit, att riksförsäkringsanstaltens två afdelningschefer och sekreterare samt dess notarie och registrator skulle vara i afseende å aflöningen i allo likställda med andra och första gradens tjänstemän i centrala ämbetsverk, samt att anstaltens vaktmästare skulle erhålla lika aflöningsförmåner som motsvarande befattningshafvande i andra centrala ämbetsverk, att innehållet i riksdagens skrifvelse äfven gäfvade vid handen, att, innan riksdagen lämnat sitt medgifvande, att till bestridande af aflöningar till riksförsäkringsanstaltens tjänstemän och betjante samt expenser vid densamma finge årligen användas förslagsvis 58,000 kronor, riksdagen ingått i pröfning af såväl aflöningsbeloppens behöflighet öfver hufvud som ock deras storlek

jämte de grunder, efter hvilka de borde utgå, samt att vid sådant förhållande riksförsäkringsanstaltens omförmälda tjänstemän och betjante jämlikt 1903 års kungörelse varit berättigade till dyrtidstillägg.

Sedan uti häröfver afgifna påminnelser vederbörande revisor framhållit, att, då riksdagen afslog den Kungl. propositionen, men ställde erforderliga medel till bestridande af utgifterna för anstaltens förvaltning till K. M:ts förfogande, öfverlämnade riksdagen till K. M:t att meddela närmare bestämmelser om anstaltens ekonomi, att denna ståndpunkt icke frångåtts därigenom, att riksdagen gjort vissa uttalanden angående ordnandet af anstaltens förvaltning, hvilket endast skett med hänsyn till nödvändigheten att beräkna medelsbehovet, att detta omnämnande så mycket mindre kunnat innebära ett godkännande af i förslaget angifna löner, som t. ex. för afdelningscheferna och sekreteraren allenast angifvits ett maximum för deras löner, samt att, äfven för det fall att, såsom i förklaringen syntes förutsatt, riksdagen ingått i verklig granskning af hvad beträffande aflöningen till riksförsäkringsanstaltens ämbets- och tjänstemän blifvit föreslaget och därvid förmått sig i det ena eller andra afscendet gilla de principer, som i förslagen blifvit tillämpade, det ändock så mycket mindre kunnat sägas, att aflöningen utginge efter af riksdagen pröfvade grunder, som riksdagen i sitt beslut i förevarande ämne afslagit K. M:ts på kommitterades förslag hufvudsakligen grundade proposition om en aflöningsstat för anstalten, utlät sig kammarrätten enligt utslag den 9 mars 1905, att, som anmärkningen vore rättsligen grundad, funne kammarrätten lagligt att, med gillande af densamma, fastställa yrkade beloppet 2,740 kr. till återbetalning af vederbörande, som vore för utbetalningarna ansvariga.

Häremot anfördes besvär hos k. m:t af t. f. öfverdirektören och chefen för riksförsäkringsanstalten m. fl. under yrkande, att k. m:t måtte upphäfva kammarrättens öfverklagade utslag och befria dem från att återbetala de utdömda beloppen, hvarjämte klaganden hemställde, att, därest 1803 års nåd. kungörelse finnes icke vara direkt tillämplig å riksförsäkringsanstaltens tjänstemän och betjante, k. m:t måtte låta bero vid de gjorda utbetalningarna eller tillägga en hvar af de tjänstemän och betjante, till hvilka dyrtidstillägg för år 1903 utbetalts, särskild löneförbättring för samma år i enlighet med de i merberörda nåd. kungörelse stadgade grunder.

Sedan i anledning af dessa besvär kammarrätten inkommit med underd. utlåtande samt statskontoret uti afgifvet yttrande. bl. a. framhållit, att notariernas, registratorns och vaktmästarnes aflöning bestämts i öfverensstämmelse med k. m:t för riksdagen framlagda, och af denna utan anmälning lämnade förslag, att byrådirektörernas och sekreterarens aflöning af riksdagen begränsats till det belopp, som sedermera af k. m:t faststälts, samt att samtliga ifrågavarande aflöningsbelopp så mycket hellre måste anses vara af konung och riksdag till siffran bestämda, som de fullt öfverensstämmde med de af konung och riksdag fastställda aflöningsbeloppen i motsvarande lönegrader inom öfriga centrala ämbetsverk, samt detta förhållande uttryckligen angifvits såsom grund för lönebeloppens bestämmande dels i K. M:ts proposition dels ock i riksdagens skrifvelse, föredrogs målet den 20 oktober 1905 inför k. m:t, som, enär de riksför-

säkringsanstaltens tjänstemän och betjante, mot hvilkas rätt till åtnjutande af dyrtidstillägg anmärkning framstälts, jämlikt nåd. kungörelsen angående dyrtidstillägg den 10 juni 1903 varit härtill berättigade, fann skäligt att, med upphäfvande af kammarrättens utslag, ogilla den mot ifrågavarande utbetalning gjorda anmärkning¹⁾.

G. T.

9. *En person fick tillstånd antaga släktnamnet Björling, sedan bl. a. upplyst blifvit, att det burits af hans farfar och hans faders syskon äfvensom en hans broder, ehuru det bortlagts af hans fader.*

Sedan mjölnaren Conrad Waldemar Carlsson vid Sollefteå bruk uti en till k. bhfde i Västernorrlands län ingifven ansökning anhållit om godkännande af släktnamnet Björling, hvilket burits af hans farfader samt af hans faders syskon, men bortlagts af hans fader mjölnaren Carl August Carlsson;

samt, efter det kungörelse om ansökningen på stadgadt sätt ägt rum, professorerna vid universitetet i Lund Carl Fabian Emanuel Björling och Carl Georg Emanuel Björling m. fl. gjort anmärkning mot ansökningen;

har kbde enligt resol. d. 13 febr. 1905, enär, på sätt ock invändt blifvit, det till antagande föreslagna nya namnet bures af annau släkt och tillika vore af mera egenartad beskaffenhet, förty, utan afseende å hvad till stöd för ansökningen anförts, afslagit densamma.

Häröfver anfördes hos k. m:t besvär af Carlsson, som däruti bl. a. upplyste, att släktnamnet Björling innehades jämväl af klagandens broder Johan August Ferdinand.

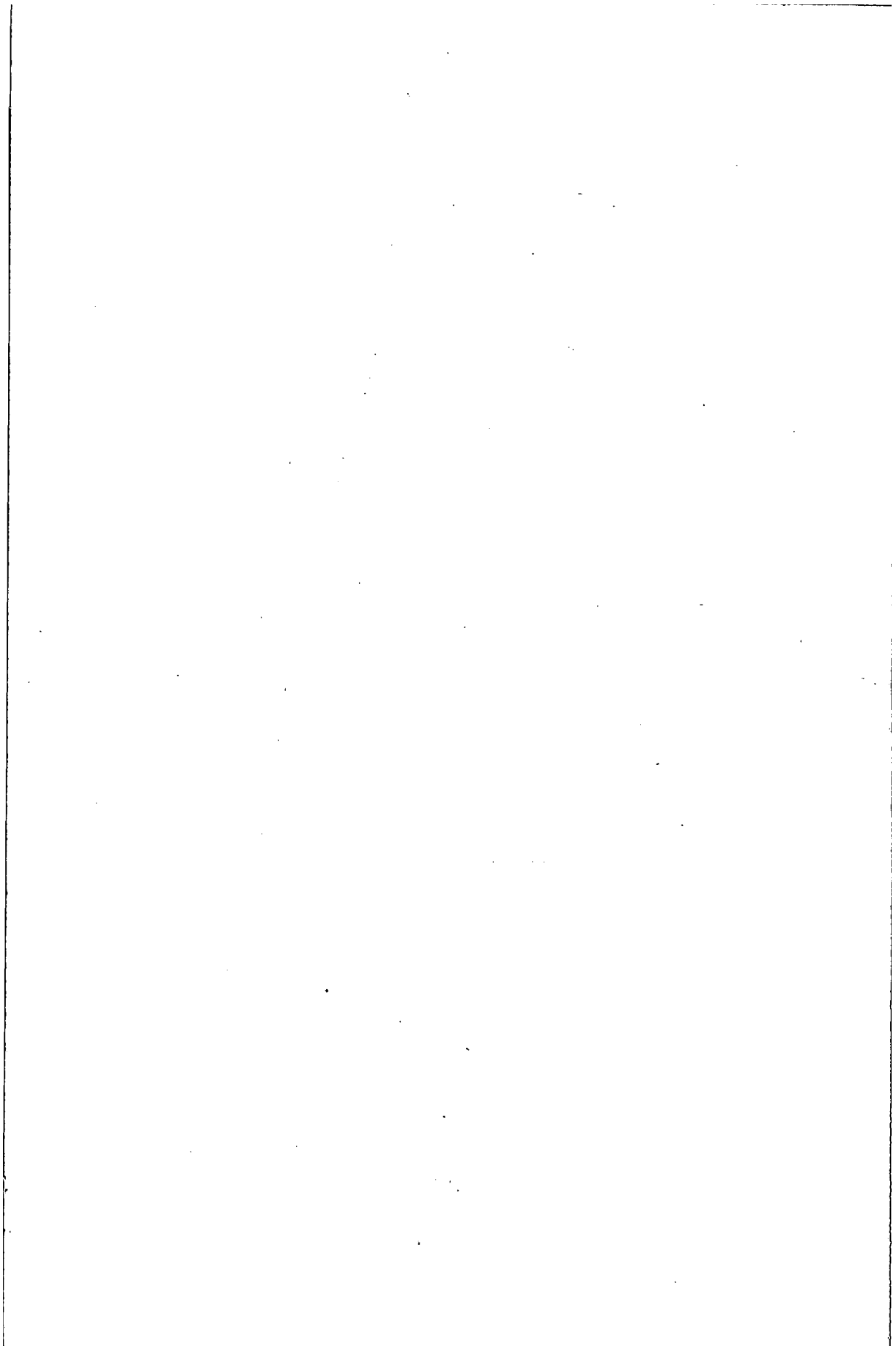
¹⁾ Till jämförelse kan hänvisas till k. m:ts beslut den 18 sept. 1903 beträffande personalen vid rikets allmänna kartverk.

Sedan kammarrättens revisionsafdelning, efter granskning af räkenskaperna för rikets allmänna kartverk, för år 1901 i framställd anmärkning yrkat, att, enär dyrtidstillägg till åtskilliga vid kartverket anställda geodeter, ingenjörer, extra kartografer m. fl., utbetalts med angifna belopp, men, på sätt framginge af k. m:ts proposition till riksdagen angående statsverkets tillstånd och behof den 16 januari 1894, riksdagens skrivelse n:r 32 den 4 maj samma år samt kungl. brefvet till afdelningschefen vid generalstabens topografiska afdelning angående anslag till rikets allmänna kartverk m. m., den 25 sistnämnda månad, aflöningen till bemälda personer hvarken blifvit af konung eller riksdag till siffran bestämd eller eljest utginge efter af riksdagen pröfvade grunder, utan riksdagen allenast medgifvit, att arfvodena finge af k. m:t på förslag af afdelningschefen vid generalstabens topografiska afdelning såsom kartverkets chef bestämmas, samt dessa personer följaktligen jämlikt punkten 3 af kungl. kung. den 31 maj 1901 angående dyrtidstillägg åt en del tjänstemän och betjante bort från dyrtidstilläggs åtnjutande hafva varit undantagna, hvad sålunda obehörigen utgifvits, sammanlagt 3,130 kronor, måtte fastställas till betalning, förpliktade kammarrätten genom utslag den 23 april 1903, med gillande af anmärkningen såsom rättsligen grundad, chefen för rikets allmänna kartverk C. Lovisin, som låtit utbetala medlen, att anmärkta beloppet ersätta.

Häröfver anförde L. besvär hos k. m:t, som enligt beslut den 18 september 1903 ej fann skäl göra ändring i det öfverklagade utslaget.

Målet föredrogs den 19 maj 1905 inför K. M:t, som, enär det vore upplyst, att klagandens farfader och faders syskon, äfvensom en hans broder, redan innan förordningen angående antagande af släktnamn den 5 december 1901 trädte i kraft, såsom släktnamn burit namnet, fann skäligt att, med upphäfvande af kbfhdes öfverklagade resolution, medgifva, att klaganden finge antaga släktnamnet Björling.

G. T.



Innehåll:

Pontus Fahlbeck, Partiregering.

I. Törneblad, Om ifrågasatta ändringar i svenska fattigvårdslagstiftningen.

A. Reuterskiöld, Om den moderna statens förvaltningsuppgifter.

C. O. Borg, Blad ur riksbankens historia. III, IV.

Litteratur.

Administrativ praxis.

Till red. insända skrifter:

Zeitschrift für Socialwissenschaft, herausg. von JULIUS WOLF.

1905:

H. 10. *Aufsätze*: FR. VOGEL, Die wirtschaftliche Bedeutung deutscher Gebirgswasserkräfte. — FR. PRINZING, Die alten Junggesellen und alten Jungfern in den europäischen Staaten jetzt und früher. 1. — S. SCHILDER, Die Meistbegünstigungsklausel. — L. GLIER, Die Struktur der deutschen Ausfuhr nach den Vereinigten Staaten von Amerika. 1. — — *Miscellen.* — — *Buchbesprechungen.*

H. 11. *Aufsätze*: L. POHL, Der Kampf um die Wohnungsfrage. 1. — O. WALTER, Aus der Gesellschaftsgeschichte des Altertums. 1. — FR. PRINZING, Die alten Junggesellen und alten Jungfern in den europäischen Staaten jetzt und früher. 2. — L. GLIER, Die Struktur der deutschen Ausfuhr nach und der deutschen Einfuhr von den Vereinigten Staaten von Amerika. 2. — — *Miscellen.* — — *Buchbesprechungen.*

Bidrag till Sveriges officiella statistik. F) Handel, 1904. Sthlm 1905.

Det ny Aarhundrede. Halvmaanedsskrift, redigeret af P. MUNCH. Aarg. 2. H. 24. Aarg. 3. H. 1—3. Kbhvn 1905.

Ekonomiska Samfundet i Finland. Föredrag och förhandlingar. Band IV. H. 3 o. 4. Hfors 1905.

Finsk tidskrift för vetenskap, konst och politik, utg. af M. G. SCHYBERGSON och R. F. v. WILLEBRAND. T. LIX. H. III—V. Hfors 1905.

Försäkringsföreningens Tidskrift 1905. Red. J. LEFFLER. Supplementhäfte. Sthlm.

Fabrication des Produits Chimiques proprement dits. Publié par Ministère de l'Industrie et du Travail. VI. Industries chimiques. Bruxelles 1905.

Industria. Industripolitisk halfmånadslidning. I arbetarefrågor organ af svenska arbetsgifvareföreningen. Utg. D:r H. G. WALLGREN. Arg. 1. N:o 4—10. Sthlm 1905.

I Vår Tids Lifsfrågor. Skriftserie. utg. af SYDNEY ALRUTZ. N:o XLII. Uppsala 1905.

Les Industries à domicile en Belgique, publié par l'Office du Travail de Belgique. Volume VII. Bruxelles 1905.

Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik. N:o 3. Sthlm 1905.

Nationalökonomisk Tidsskrift. Udg. af Nationalökonomisk Forenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. H. 4—6. Kbhvn 1905.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. H. 4—7. Sthlm 1905.

Revue du Travail, publié par l'Office du Travail de Belgique. Dixième année. Septembre, Octobre. Bruxelles 1905.

Skandinavisk Månadsrevy för undervisning i Tyska, Engelska, Franska. Red. af Universitetslektorerna vid Lunds Universitet, H. HUNGERLAND, C. S. FEARENSIDE och C. POLACK. N:o 1—3. Lund 1905.

Skogsvårds-Föreningens Tidskrift 1905. Red. GUNNAR SCHOTTE. Arg. 3. H. 10 o. 11 samt supplementhäftena N:o 3 o. 4. Sthlm.

Tidskrift, utg. af Juridiska Föreningen i Finland. Arg. 41. H. 3 o. 4. Hfors 1905.

La Belgique 1830—1905. Institutions — Industrie — Commerce. Partie des Publications du Ministère de l'Industrie et du Travail. Bruxelles 1905.

Göteborgs statistik. Statistisk årsbok för Göteborg, utg. af Komitén för Göteborgs stads kommunalstatistik, 1904. Arg. 5. Gborg 1905.

Riksförsäkringsanstaltens underdåniga berättelse för år 1904. Sthlm 1905.

Social Tidskrift. Organ för studenter och arbetare m. m. Red. G. H. v. KOCK. Arg. V, h. 8—11.

De extra ordinaries förening. Underdånig framställning ang. ordnande o. förbättrande af de extra ordinarie tjänstemännens inom civilförvaltningen arbets- och arvodesförhållanden. Sthlm 1905.

GUSTAF F. STEFFEN, *Sociala Studier.* Försök till belysning af nutidens samhällsutveckling. Hugo Gebers Förlag. H. 1 o. 2. Sthlm.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 **SKÅNE** 

 **Malmö** 

Fonder öfver 23,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

